

σμός είναι τὸ ἀνώτατον εἶδος τοῦ συλλογισμοῦ καὶ ἔχει μορφήν, δι' ἧς ἡ ἔννοια προσδιορίζεται τελείως. Ἡ ἐνότης δηλαδή τοῦ μέσου καὶ τῶν ἄκρων ἐπιφέρει τὴν ταυτότητα τῆς μορφῆς καὶ τοῦ περιεχομένου· διὸ ὁ συλλογισμὸς ἤδη αἴρεται καὶ ἡ ἔννοια ἀνυψοῦται εἰς βαθμόν, ἐν ᾧ δεικνύεται ὡς πρᾶγμα καθ' ἑαυτὸ καὶ πρὸς ἑαυτὸ ὄν, ἥτοι ὡς ἀντικειμενικότης.

12. Ὁ τι ἂν ἔνδοθεν ἀναπτυχθῆ καὶ τελείως καθορισθῆ, δὲν μένει πλέον ἐγκεκλεισμένον ἐν ἑαυτῷ ἀλλὰ προβαίνει πρὸς τὰ ἔξω καὶ ἐκδηλοῦται, δὲν εἶναι πλέον ὑποκειμενικὸν ἀλλ' ἀντικειμενικόν. Καὶ ἡ ἔννοια ὡσαύτως κινηθεῖσα καὶ διελθοῦσα τὰς οἰκείας τῆς ἀναπτύξεως μορφὰς διὰ τῆς κρίσεως καὶ τοῦ συλλογισμοῦ αἴρει τὴν ἐμμεσότητα αὐτῆς καὶ προέρχεται εἰς τὴν ἀμεσότητα, μεταβαίνει ἐκ τῆς ὑποκειμενικότητος εἰς τὴν ἀντικειμενικότητα, τουτέστι μεθίσταται ἐκ τοῦ λογικοῦ εἰς τὸ πραγματικὸν εἶναι, εἰς τὴν ἐξωτερικὴν ὠρισμένην ὑπαρξιν. Αἱ ἔννοιαι τοῦ εἶναι καὶ τῆς ὑπάρξεως, τοῦ ὄντος καὶ τοῦ φαινομένου, τῆς δυνάμεως καὶ τῆς φανερώσεως, τοῦ ἐσωτερικοῦ καὶ τοῦ ἐξωτερικοῦ καὶ αἱ ἄλλαι ἐφεξῆς πᾶσαι αἱ «ἀρθεῖσαι» καὶ συγχωνευθεῖσαι ὡς βαθμίδες (στιγμαὶ) ἐν τῇ Ἐννοίᾳ, (ἐν τῇ ὑποκειμενικότητι) ἐξέρχονται ἤδη ἐξ αὐτῆς ἐν τῇ μορφῇ τῆς ἀντικειμενικότητος ἢ πραγματικότητος¹. Οὕτω μεταβαίνομεν ἐκ τῆς ὑποκειμενικότητος εἰς τὴν ἀντικειμενικότητα, ἐκ τῆς ἔννοιᾳς εἰς τὰ πράγματα².

13. Τὰ ἀντικείμενα ἀποκλείουσιν ἀλλήλα καὶ ἔχουσιν ἀναγκαίως προσάλληλον σχέσιν ἀλλὰ σχέσιν ἐξωτερικὴν· ἕκαστον καθορίζεται ὑφ' ἑτέρου καὶ τοῦτο ὑπ' ἄλλου καὶ οὕτως ἐφεξῆς ἐπ' ἄπειρον³. Ἡ τοιαύτη τῶν πραγμάτων ἐξωτερικὴ ἀναφορὰ (ἢ ἐνότης τῆς συνθέσεως ἢ ἀθροίσεως) εἶναι ἡ μηχανικότης, ἡ μηχανικὴ τάξις (Mechanismus)⁴. Ἐπὶ τούτοις τὰ ἀντικείμενα φέρονται εἰς μηχανικὴν ἐνότητα, εἰς κεντρικὸν δηλονότι ἀντικείμενον, ἐν ᾧ περ πάντα τὰ μερικὰ τείνουσι νὰ

¹ Τὰ ἀντικείμενα εἶναι αἱ πραγματωθεῖσαι ἢ ἐκδηλωθεῖσαι ἔννοιαι καὶ συναποτελοῦσι τὸν κόσμον, τὸ σύμπαν. Αἱ ἔννοιαι ἄρα τῆς ἀντικειμενικότητος εἶναι ἔννοιαι τοῦ κόσμου καὶ ἀπεργάζονται τάξιν καὶ ἐνότητα. Ἡ ἐξέτασις τῶν ἐννοιῶν κατὰ τὴν ἀποψιν ταύτην καὶ οὐχὶ ἐν ἀναφορᾷ πρὸς τὴν φύσιν ἀνήκει εἰς τὴν περιοχὴν τῆς Λογικῆς.

² 5, 172 ἐξ. 6, 118 ἐξ. 8, 403 ἐξ.

³ Καὶ ἐνταῦθα κρατεῖ κανονικότης καὶ τάξις ἀλλ' ἔχει τὴν μορφήν τῆς ἀνάγκης.

⁴ 5, 180 ἐξ. 6, 119 ἐξ. 8, 406 ἐξ. Ἡ ἐξωτερικὴ ἐπ' ἀλλήλα ἐπενέργεια τῶν πραγμάτων εἶναι ἡ μηχανικὴ λειτουργία ἢ ἡ ἀνάγκη. Αἱ μηχανικαὶ ἀναφοραὶ εὐρίσκονται καὶ ἐν τῇ πνευματικῇ ζωῇ, οἷον ἐν τῇ γνώσει, τῇ εὐσεβείᾳ κ.τ.τ.

καταστῶσιν ἓν¹. Ἐνθεν μὲν θέλουσι νὰ ἔχωσιν ἴδιον κέντρον ἐν ἑαυτοῖς ἐνθεν δὲ ἀλλότριον ἔξω ἑαυτῶν· τὸ μὲν ἔχουσιν αὐτοσυντηρησίαν καὶ αὐτοτέλειαν τὸ δὲ τείνουσιν εἰς ἀνώτερον καθολικὸν κέντρον, οὗ ὅμως ἡ ἔφιξις εἶναι ἀδύνατος. Ἡ σύζευξις αὕτη τῆς ἀνεξαρτησίας καὶ τῆς ἐξαρτήσεως ἀποτελεῖ τὴν τελείαν καὶ ἀπόλυτον μηχανικότητα². Ἀλλ' ἡ μηχανικότης διατηρεῖ τὰ ἀντικείμενα ἔκτος ἀλλήλων. Πρὸς ἔνωσιν ἀπαιτεῖται ἡ ἄρσις τῶν διαφορῶν, τουτέστι πρέπει τὰ ἀντικείμενα νὰ καταστῶσι πρὸς ἀλλήλα ἀδιάφορα. Τοῦτο δὲ τελεῖται διὰ τῆς χημικῆς λειτουργίας (Chemismus)³. Τὰ ἀντικείμενα ἤδη ἔχουσι προσ-ἀλληλον σχέσιν οὐχὶ ἐξωτερικὴν ἀλλ' ἐσωτερικὴν, εἶναι συγγενῆ καὶ δυνάμει τὰ αὐτὰ ἀναγόμενα εἰς κοινὴν οὐδέτεραν ἀρχὴν· ἐνούμενα δὲ ποιῶσι προῖόν οὐδέτερον⁴. Ἀλλ' οὔτε ἡ μηχανικὴ οὔτε ἡ χημικὴ λειτουργία παράγει τὴν ἐνότητα πάντων τῶν ἀντικειμένων, τὴν γενικὴν δηλονότι ἔνωσιν. Τὸ ἀπαιτούμενον ἐνιαῖον ὄν δὲν δύναται νὰ εἶναι μήτε μηχανικὸν (διότι θὰ ἦτο μερικὸν ἔχον τὰ ἄλλα ἔκτος ἑαυτοῦ) μήτε χημικὸν (διότι θὰ ἦτο ὡσαύτως μερικὸν μὴ συνενοῦν ἐν ἑαυτῷ πάντα). Τὴν καθολικὴν πάντων ἐνότητα παρέχει οὐχὶ τι ἀντικείμενον ἀλλ' ἔννοια καὶ δὴ ἔννοια ἀπὸ πάντων τῶν ἀντικειμένων διακεκριμένη καὶ κεκτημένη τὴν τάσιν τοῦ νὰ εἰσχωρῇ εἰς αὐτά, νὰ καθορίζη καὶ διατάτῃ ταῦτα. Ἡ ἔννοια λοιπὸν αὕτη, ἣτις εἶναι μὲν ὑποκειμενικὴ ἀλλ' ἀναφέρεται εἰς τὰ ἀντικείμενα καὶ τείνει εἰς τὴν ἀντικειμενικότητα, εἶναι τὸ τέλος ἢ ὁ σκοπός⁵.

14. Ἡ ἔννοια ἡ ἀπὸ τῶν ἀντικειμένων διακρινομένη καὶ διὰ τῆς οἰκείας ἀναφορᾶς ἐν αὐτοῖς πραγματοποιημένη εἶναι ὁ ὑποκειμενικὸς ἢ ἐξωτερικὸς καὶ πεπερασμένος σκοπός⁶. Οὗτος εὐρίσκεται ἐν καταστάσει

¹ Τὸ κεντρικὸν ἀντικείμενον εἶναι ἀτομικὸν καὶ ἅμα καθολικόν, καθὼ συνενοῦν πάντα τὰ ἄλλα. Τοιοῦτο κέντρον εἶναι ἐπὶ παραδείγματος ἐν τῷ φυσικῷ κόσμῳ ὁ ἥλιος, ἐν δὲ τῷ πνευματικῷ ἢ κοινωνίᾳ, τὸ κράτος, ὁ νόμος, τὸ δίκαιον.

² 5, 194 ἔξ. 6, 119 ἔξ. 8, 406 ἔξ. Παράδειγμα ἀπολύτου μηχανικότητος εἶναι τὸ ἡλιακὸν σύστημα, αἱ ὁμόσπονδοι πολιτεῖαι κ. τ. τ.

³ 5, 200 ἔξ. 6, 121 ἔξ. 8, 411 ἔξ.

⁴ Τὰ μὲν μηχανικὰ ἀντικείμενα ἐπενεργοῦσιν ἐπ' ἀλλήλα ἀπλῶς καὶ μόνον διότι εἶναι ὄντα, οὐχὶ ἔνεκα τῆς ἰδίας αὐτῶν ποιότητος· τὰ δὲ χημικὰ ἀναφέρονται εἰς ἀλλήλα καὶ τείνουσι νὰ ἐνωθῶσιν ἔνεκα τῆς ἑαυτῶν φύσεως. Ἡ χημικὴ λειτουργία ἰσχύει οὐ μόνον ἐν τῷ φυσικῷ ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ πνευματικῷ κόσμῳ, ὡς ἐν τῷ ἔρωτι, τῇ φιλίᾳ, τῇ ἀναμείξει θρησκευτικῶν καὶ φιλοσοφικῶν ἀντιλήψεων, οἷαν ἐπάγει ἡ τῶν λαῶν ἐπικοινωνία.

⁵ 5, 209 ἔξ. 6, 123 ἔξ. 8, 413 ἔξ.

⁶ 5, 217 ἔξ. 6, 126 ἔξ. 8, 418 ἔξ.

τινὶ ἀντιφάσεως ὡς ὄν μεταξὺ τῆς ἑαυτοῦ ὑποκειμενικότητος καὶ τῆς τάσεως εἰς ἀντικειμενικότητα. Ἡ ἀντίφασις δ' αἴρεται διὰ τῆς σκοπίμου ἐνεργείας, δι' ἧς ὁ σκοπὸς πραγματοποιῆται, ἥτοι κατακυριεύει τῶν ἀντικειμένων καὶ χρησιμοποιεῖ ταῦτα εἰς ὑπηρεσίαν αὐτοῦ¹. Ὁ ὑποκειμενικὸς σκοπὸς ἔχει πολυειδῆ περιεχόμενον καὶ ἐπιτευχθεὶς γίνεται μέσον πρὸς νέον σκοπὸν καὶ οὗτος πάλιν πρὸς ἄλλον καὶ οὕτως ἐπ' ἄπειρον. Πρὸς ἐπίτευξιν δ' ἐκάστου σκοποῦ χρησιμοποιοῦνται πολλὰ ἐπικουρικὰ ἀντικείμενα καὶ μεταβάλλονται εἰς μέσα, ἵνα οὕτω τὸ ὑποκείμενον ὡς ἐλάχιστα κατατριβῆ. Ἡ τοιαύτη ἐπινοητικότης ἢ ποιοῦσα τὴν φθορὰν τῶν ἀντικειμένων ἀντὶ τῆς τοῦ προσώπου εἶναι ἢ ὑπὸ τοῦ φιλοσόφου λεγομένη «πανουργία (τέχνασμα) τοῦ λόγου» (die List der Vernunft)². Ἀλλὰ τὴν ἄπειρον πορείαν, εἰς ἣν ἀναγκαίως ἄγει τὸ πεπερασμένον καὶ ἐνταῦθα ἰδία ὁ πεπερασμένος καὶ ἐξωτερικὸς σκοπὸς (ἐνθα ἕκαστον μέσον εἶναι σκοπὸς καὶ ἕκαστος σκοπὸς πάλιν μέσον), αἶρει καὶ τερματίζει τὸ ἀληθινὸν ἄπειρον καὶ δὴ ἐν τῇ προκειμένη περιπτώσει ὁ ἄπειρος σκοπός. Ὁ ἀληθῶς ἄπειρος σκοπὸς ἔχει τὰ οἰκεῖα μέσα ἐν ἑαυτῷ, οὐχὶ ἐκτὸς ἑαυτοῦ, τουτέστιν ἐπιτυγχάνεται δι' ἑαυτοῦ, εἶναι ἐσωτερικός³. Τοιοῦτός σκοπὸς εἶναι ἢ ἑαυτὴν πραγματοποιῶσα ἐννοία, ἢ ἀντικειμενικὴν ὑπαρξιν λαμβάνουσα ὑποκειμενικότης, ἥτοι ἢ ἐνότης τῆς ἐννοίας καὶ τῆς πραγματώσεως, τῆς ὑποκειμενικότητος καὶ τῆς ἀντικειμενικότητος. Ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος ἐνότης εἶναι ἢ ἰδέα.

15. Ἡ ἰδέα εἶναι ἢ τῆς ὑποκειμενικότητος (ἐννοίας) καὶ τῆς ἀντικειμενικότητος ἐνότης, ἥτις ὡς περιλαμβάνουσα τὰς μεγίστας καὶ πασῶν τῶν ἄλλων περιεκτικὰς ἀντιθέσεις εἶναι ἢ ἀπόλυτος ἐνότης⁴.

¹ Ἡ πραγμάτωσις τοῦ σκοποῦ εἶναι συλλογισμὸς. Ὁ σκοπὸς δηλαδή ὡς ὑποκειμενικὴ ἐννοία χρησιμοποιεῖ τὰ ἀντικείμενα ὡς μέσον ὄρον, ὡς μέσον ὑπηρετικόν, δι' οὗ ἐπιστρέφει εἰς ἑαυτόν, τουτέστι μεταβαίνει εἰς ἀντικειμενικὴν κατάστασιν, πραγματοποιῆται.

² 6, 127. 8, 420. Κατὰ τὸν τρόπον τοῦτον ἢ μηχανικότης καὶ ἢ χημικότης ὑπηρετοῦσιν εἰς τὸν σκοπὸν. Τὰ ἀντικείμενα εἶναι μέσα πρὸς πραγμάτωσιν σκοποῦ ὑπάρχοντος ἐκτὸς αὐτῶν. Αὕτη δ' εἶναι ἢ ἀποψις τοῦ ὠφελίμου.

³ Τὴν διάγνωσιν καὶ διάκρισιν τῆς ἐσωτερικῆς σκοπιμότητος, ὡς καὶ τὴν ἐφαρμογὴν αὐτῆς εἰς τὴν ζωὴν, ἐποίησατο πρῶτος ὁ Ἀριστοτέλης καὶ ἐν τοῖς νεωτέροις χρόνοις ἀνέπτυξεν ὁ Κάντιος.

⁴ Ἡ ἰδέα εἶναι «τὸ ἀληθές καθ' ἑαυτό καὶ πρὸς ἑαυτό, ἢ ἀπόλυτος ἐνότης τῆς ἐννοίας καὶ τῆς ἀντικειμενικότητος». Τοιαύτη ὑπάρχουσα ἢ ἰδέα εἶναι ἢ ἀλήθεια· διότι τοῦτο ἀκριβῶς εἶναι ἢ ἀλήθεια, ἢ συμφωνία τοῦ ἀντικειμένου πρὸς τὴν ἐννοίαν αὐτοῦ. Ἀληθές εἶναι τι, ὅταν ἢ

Δὲν πρέπει νὰ θεωρῆται ὡς σκοπὸς ἀνέφικτος ἢ ἀρχὴ κανονιστικὴ τῆς συνειδήσεως (καθὰ παρὰ Καντίω) ἀλλ' ὡς πραγμάτωσις τῆς ἐννοίας καὶ δὴ τοιαύτη, ὥστε πᾶν πραγματικὸν ὑπάρχει μόνον καθ' ὅσον ἐνέχει καὶ ἐκφράζει τὴν ἰδέαν¹. Εἰς ταύτην λοιπὸν τὴν ἐνότητα ὡς σκοπὸν ἑαυτὸν πραγματώσαντα δὲν ἀνήκουσιν αἱ ἀναφοραὶ καὶ οἱ διορισμοὶ τῆς οὐσίας, ἀρχὴ καὶ τέλος, λόγος καὶ ἀκολουθία, αἷτιον καὶ ἀποτέλεσμα· αἱ διακρίσεις αἴρονται καὶ ἰσχύει μᾶλλον ἢ ἐναντία τάξις, ἦτοι τὸ τέλος εἶναι ἢ ἀρχή, ἢ ἀκολουθία ὁ λόγος, τὸ ἀποτέλεσμα τὸ αἷτιον. Ἄλλ' εἰ καὶ ἡ ἐνότης συνετελέσθη καὶ ἡ ἰδέα ἐπραγματώθη², δὲν παραμένει ἀκίνητος καὶ ἡρεμος· ἐκ τοῦ ἐναντίου ὑπάρχει ζῶσα καὶ δρῶσα, εἶναι πορεία καὶ πρόοδος (Prozess), καθ' ὅσον ἡ ἐννοία δὲν μένει ἐν τῇ ἀντικειμενικότητι ἀλλ' ὑπερβαίνει αὐτὴν καὶ ἐπιστρέφει εἰς ἑαυτήν, ἐπιστρέφουσα δὲ κατακυριεύει καὶ ὑψοῦται ὑπὲρ τὸ πεπερασμένον³. Ἡ ἰδέα ὡς ἐνότης δύναται νὰ καταληφθῆ ὡς ὁ λόγος (Vernunft⁴), ὡς πορεία δὲ διατρέχει ἐν τῇ ἀναπτύξει αὐτῆς τρεῖς βαθμοὺς καὶ ἔχει τὴν μορφὴν τῆς ζωῆς καὶ τῆς γνώσεως καθόλου καὶ τῆς ἀπολύτου ἰδέας.

16. Ἡ ἄμεσος ὑπαρξίς τῆς ἰδέας εἶναι ἡ ζωὴ ἢ, ἄλλως εἰπεῖν, «ἡ ἄμεσος ἰδέα εἶναι ἡ ζωὴ». Ἐὸ ζῶν εἶναι σκοπὸς ἑαυτοῦ, ἀφ' ἑαυτοῦ τελούμενος διορισμὸς τῆς ἐννοίας, προσιάλληλος σχέσις μέσου καὶ σκοποῦ. Ἄλλ' ὁ σκοπὸς ἑαυτοῦ εἶναι ἡ ἑαυτὴν πραγματοῦσα καὶ ἐκφρα-
πραγματικότης αὐτοῦ συμφωνῆ τῇ οἰκείᾳ ἐννοίᾳ, ἦτοι ὅταν εἶναι οἷον ὀφείλει νὰ εἶναι. (6, 236 ἔξ. 6, 128 ἔξ. 8, 123 ἔξ.).

¹ «Ὁ ἀντικειμενικὸς καὶ ὁ ὑποκειμενικὸς κόσμος οὐ μόνον ὀφείλουσι νὰ συμφωνῶσιν ἀπλῶς πρὸς τὴν ἰδέαν ἀλλ' εἶναι αὐτῇ ἢ συμφωνία τῆς ἐννοίας καὶ τῆς πραγματικότητος». Ἐὰ πεπερασμένα εἶναι πεπερασμένα, καθ' ὅσον δὲν συνετελέσθη ἐν αὐτοῖς ἡ πραγμάτωσις τῆς ἐννοίας. Ἐὰν ὄν τι, π.χ. ἡ πολιτεία, μὴ συμφωνῆ πρὸς τὴν οἰκείαν ἰδέαν, κάλλιον δ' εἰπεῖν, ἐὰν μὴ εἶναι ἰδέα, τ.ἔ. ἐὰν μὴ πραγματοῖ τὴν ἑαυτοῦ ἐννοίαν, εἶναι ἀτελὲς καὶ ψευδὲς καὶ θέλει ἀφανισθῆ.

² Ἡ ἰδέα ἐμπεριέχουσα ἐν ἑαυτῇ τοὺς ὅρους τῆς πραγμάτωσεως ὑπάρχει ἐξ αἰδίου συντετελεσμένη. «Ἐὸ ἀγαθόν, τὸ ἀπόλυτον ἀγαθόν, συντελεῖται αἰδίως ἐν τῇ κόσμῳ καὶ τὸ συμπέρασμα εἶναι ὅτι ὑπάρχει ἤδη καθ' ἑαυτὸ συντελεσμένον οὐδ' ἔχει χρεῖαν νὰ ἀναμένῃ νῦν ἡμῶς. Ἐὰν ὁμοίως ζῶμεν ἐν τῇ πλάνῃ ταύτῃ [τῇ δοξασίᾳ ὅτι ὁ ἄπειρος σκοπὸς δὲν ἐπραγματώθη εἰσέτι], ἦτις εἶναι τὸ ἐλαττήριον τῶν πράξεων ἡμῶν καὶ τὸ αἷτιον δι' ὃ λαμβάνομεν διαφέρον περὶ τῶν πραγμάτων τοῦ σκοποῦ». (8, 122).

³ Διὸ ἀποφαίνει ὁ Ἐγγελοσ σφραλερὰν τὴν ἐκφρασιν, καθ' ἣν «τὸ ἀπόλυτον εἶναι ἡ ἐνότης τοῦ πεπερασμένου καὶ τοῦ ἀπείρου, τοῦ νοεῖν καὶ τοῦ εἶναι κ.τ.τ.». Ἡ ἐνότης δηλαδὴ σημαίνει τὴν ἀφηρημένην καὶ ἡρεμον μένουσαν ταυτότητα, ἦτις δὲν προσήκει εἰς τὴν ἰδέαν. Καὶ ὁμοίως οὐχὶ σπανίως μεταχειρίζεται ὁ Ἐγγελοσ ἣν κακίζει ἐκφρασιν.

⁴ 6, 130. 8, 126.

νουσα ἔννοια. Ἡ ἔννοια αὕτη εἶναι ἡ ψυχὴ, ἡ ταύτης πραγματικότης τὸ σῶμα, ἡ δ' ἀμφοτέρων ἐνότης τὸ ζῶν ἄτομον¹. Εἶναι λοιπὸν ἡ ψυχὴ ἢ ἐν τῷ σώματι ἐνυπάρχουσα καὶ σκοπίμως δρῶσα δύναμις², παραπλησία πρὸς τὴν ἀριστοτελικὴν «πρώτην ἐντελέχειαν τοῦ ὀργανικοῦ σώματος». Τὸ ζῶν ἄτομον εἶναι ἐν ὅλον, ὅπερ δὲν εἶναι ἄθροισμα καὶ συλλογὴ ἀλλὰ τέλος καὶ σκοπός· τὰ μέρη δ' αὐτοῦ δὲν εἶναι ψιλὰ μέσα ἀλλὰ μέσα αὐτοφυῆ καὶ ἀνεπτυγμένα, ἥτοι ὄργανα, μέλη. Ἡ ἀντικειμενικότης δηλαδὴ τοῦ ζῶντος εἶναι ὀργανισμός, μέσον καὶ ὄργανον τοῦ σκοποῦ³. Ἡ ψυχὴ ὡς ἀπλοῦν ὑποκείμενον καὶ ζῶσα ἀτομικότης ἐκχύνεται εἰς τὸ σῶμα, ὑπερβαίνει αὐτὸ καὶ ἐπιστρέφει εἰς ἑαυτήν. Ὅθεν εὐλόγως λέγεται ὅτι κατὰ τὸν θάνατον ἡ ψυχὴ ἀποχωρίζεται ἀπὸ τοῦ σώματος καὶ τὸ ζήτημα δὲν εἶναι ἂν ἐπιζῆ ἄλλ' ἂν ἔχει νὰ ἐπιτελέσῃ ἔργον ὑψηλότερον τῆς ἀπλῆς ζωῆς⁴.

17. Ἡ ψυχὴ, ἡ ζῶσα αὕτη ἀτομικότης, ἐμπεριέχει ὡς ἔννοια τὰς τρεῖς διακριτικὰς βαθμίδας, τὴν γενικότητα καὶ τὴν μερικότητα καὶ τὴν ἀτομικότητα. Ὡς γενικὸς μὲν δηλαδὴ αὐτοδιορισμὸς ἡ ψυχὴ δέχεται ἐν ἑαυτῇ πᾶσαν ἐξωτερικὴν ὑπαρξιν καὶ ἀνάγει αὐτὴν εἰς τελείαν ἀπλότητα, αἰσθάνεται καὶ συναισθάνεται. Ὡς μερικὴ δὲ αὐτενέργεια θέτει ἑαυτὴν ἔναντι τοῦ ἔξω κόσμου καὶ εἶναι εὐεπίφορος εἰς διεγέρσεις, εἶναι διεγερτικὸν ἄτομον. Τέλος δ' ἐνεργεῖ ὡς ἀτομικὸν ὃν ζῶν, ἀναπαράγεται καὶ ἀναγεννᾶται. Οὕτως ἡ ψυχὴ ὡς ἀτομικότης πορεύεται διὰ τριῶν βαθμῶν, τοῦ αἰσθητικοῦ, τοῦ διεγερτικοῦ, τοῦ ἀναπαραγωγικοῦ. Τὸ ζῶν ἀφομοιοῖ καὶ κατακυριεύει τὰ ἀντικείμενα τοῦ ἔξω κόσμου καὶ μεταβάλλει αὐτὰ εἰς ἴδια μέσα καὶ ὄργανα, τοιουτοτρόπως δὲ ἀναδεικνύεται ὡς καθολικότης καὶ γένος⁵.

¹ 5, 245 ἐξ. 249 ἐξ. 6, 133. 8, 429 ἐξ.

² Ἐν τῷ τεχνουργήματι ἡ ψυχὴ παραμένει ἐξωτερικὴ ὡς ἐν τῇ διανοίᾳ τοῦ τεχνίτου ἔννοια, καθ' ἣν ἐκεῖνο κατεσκευάσθη. Τοῦναντίον ἐν τοῖς ζῶσιν ἡ καθορίζουσα ἔννοια ἐνοικεῖ ὡς ψυχὴ αὐτῶν. Τὰ δὲ ἀνόργανα εἶναι μὲν πεπραγματομέναι ἔννοιαι ἀλλ' ἡ ἔννοια ἐνοικεῖ ἐν αὐτοῖς βεβυθισμένη καὶ λανθάνουσα, οὐχὶ δρῶσα ψυχὴ.

³ Ὁ ὀργανισμὸς εἶναι ποικίλος συγκείμενος οὐχὶ ἐκ μερῶν ἀλλ' ἐκ μελῶν. Τὰ μέλη ἀποσπώμενα ἀπὸ τοῦ ὀργανισμοῦ δὲν εἶναι πλέον μέλη ἀλλὰ νεκρὰ σώματα· οἷον χεῖρ κοπεῖσα δὲν εἶναι ἀληθῶς χεῖρ, ὡς ἤδη παρετήρησεν ὁ Ἀριστοτέλης. (8, 430).

⁴ Τὰ κατὰ τὴν ψυχὴν καὶ τὴν ζωὴν καταλαμβάνει ὁ λόγος καὶ οὐχὶ ἡ διάνοια, ἣτις διακρίνει καὶ χωρίζει ὡς διάφορα ψυχὴν καὶ σῶμα καὶ ἀδυνατεῖ νὰ νοήσῃ τὴν ἀπανταχοῦ τοῦ σώματος παρουσίαν τῆς ψυχῆς.

⁵ 5, 255 ἐξ. 8, 431.

18. Ἡ πορεία τοῦ γένους εἶναι τὸ ὕψιστον σημεῖον τῆς ζωῆς αὐτοῦ καὶ τελεῖται διὰ τῆς ἀπείρου γεννήσεως καὶ τῆς φθορᾶς τῶν ἀτόμων¹. Ἀλλὰ τὸ ἄτομον ἐμπεριέχει ἀντίφασιν, καθ' ὅσον εἶναι καθ' ἑαυτὸ τὸ καθολικόν, τὸ γένος, καὶ ἅμα ὑπάρχει ἀμέσως ὡς ἄτομον. Ἐνεκα ταύτης τῆς ἀντιφάσεως ἀποθνήσκει, ἐν δὲ τῷ θανάτῳ τὸ γένος ἐμφαίνει τὸ κράτος καὶ τὴν ὑπεροχὴν αὐτοῦ ὑπὲρ τὸ ἀμεσον ἄτομον. Ἀνυψουμένη δὲ ἡ ζωὴ τείνει νὰ παραγάγῃ τὸ γένος οὐχὶ κατὰ τὴν μορφήν τῶν ἀτόμων ἀλλὰ τῶν ἐννοιῶν, τῆς νοήσεως. Τὸ ἄτομον αἴρεται ὑπὲρ τοὺς σκοποὺς τῆς ἀτομικῆς ζωῆς καὶ τὴν ἰδίαν ἀτομικότητα, μεθίσταται εἰς τὴν γενικότητα καὶ ζῆ ὑπηρετοῦν εἰς τοὺς σκοποὺς τοῦ πνεύματος, ἦτοι εἰς τὴν γνῶσιν τῆς ἀληθείας. Ἡ τοιαύτη μεταρσίωσις τοῦ ἀτόμου εἶναι οἶονεὶ θάνατος αὐτοῦ, νέκρωσις τῆς συνήθους ζωῆς καὶ γέννησις τοῦ πνεύματος².

19. Λίθομένης τῆς ἀτομικῆς ζωῆς ἀναφαίνεται ἡ ἀντίθεσις τοῦ ὑποκειμένου καὶ τοῦ ἀντικειμένου, ἦτοι τοῦ πνεύματος (τοῦ ἑαυτὸν νοοῦντος λόγου) καὶ τοῦ κόσμου (τοῦ συνόλου τῶν ἀντικειμένων), τῆς ὑποκειμενικῆς καὶ τῆς ἀντικειμενικῆς ἰδέας. Ἡ διάλυσις τῆς ἀντιθέσεως εἶναι δυνατή, διότι τὰ δύο μέρη αὐτῆς εἶναι δυνάμει καὶ κατ' οὐσίαν τὰ αὐτά³. Ἡ ἐνωσις λοιπὸν γίνεται καὶ ἡ ταυτότης τῶν δύο μερῶν συντελεῖται διὰ τῆς ἄρσεως τῆς μονομερείας ἑκατέρου μέρους ἢ, ὡς ὁ φιλόσοφος λέγει, διὰ δύο ὡς διαφόρων τεθεμένων κινήσεων. Ἡ ἑτέρα αἴρει τὴν μονομέρειαν τῆς ὑποκειμενικῆς ἰδέας, ὅταν τὸ πνεῦμα προσλαμβάνῃ καὶ εἰσδέχῃ τὸν δεδομένον κόσμον. Ἡ δὲ ἄλλη καταλύει τὴν μονομέρειαν τῆς ἀντικειμενικῆς ἰδέας, ὅταν ὁ ὡς φαινόμενον καὶ ἄθροισμα τυχαίων καὶ μηδαμινῶν πραγμάτων θεωρούμενος κόσμος διορίζηται καὶ διαμορφῶται διὰ τῆς ἐσωτερικῆς φύσεως τοῦ ὑποκειμένου, τουτέστιν ὅταν εἰς τὸν κόσμον εἰσάγῳνται καὶ

¹ Ἐν τῇ φυσικῇ ζωῇ τῶν ἀτόμων ἡ ἐννοια δὲν καταλαμβάνει ἑαυτὴν ἀλλὰ δεσπόζει ὅμως ἡ καθολικότης καὶ τὸ γένος, καθὰ ἐμφαίνεται ἐν τῇ διαφορᾷ τῶν φύλων καὶ ἐν τῇ μετῆι αὐτῶν.

² Ἡ ἰδέα τῆς ζωῆς «ἐπιστρέφει εἰς ἑαυτήν, εἰς τὴν ἀλήθειαν αὐτῆς» ἔρχεται εἰς τὴν ὑπαρξιν ὡς ἐλεύθερον γένος καθ' ἑαυτὸ. «Ὁ θάνατος τῆς ὄλης ἀμέσου καὶ ἀτομικῆς ζωῆς εἶναι ἡ γέννησις τοῦ πνεύματος». (5, 262. 6, 135. 8, 433. 434). Ταῦτα ὑπομνησκουσι τοὺς λόγους τοῦ Σωκράτους ἐν τῷ Φαίδωνι τοῦ Πλάτωνος. (62 I) ἔξ.).

³ «Ὁ λόγος ἔρχεται εἰς τὸν κόσμον μετὰ τῆς ἀπολύτου πεποιθήσεως ὅτι δύναται νὰ θέσῃ τὴν ταυτότητα καὶ νὰ ἀνυψώσῃ τὴν βαβαιότητα αὐτοῦ εἰς τὴν ἀλήθειαν, καὶ μετὰ τῆς ἐφέσεως νὰ μηδενίσῃ τὴν ἀντιθέσιν, ἣτις πρὸς αὐτὸν οὐδεμίαν ἔχει πραγματικότητα». (8, 434).

ἐφαρμόζονται οἱ ἔλλογοι σκοποὶ τοῦ πνεύματος. Ἡ μὲν πρώτη εἶναι ἡ ὁρμὴ πρὸς τὸ εἰδέναι τὴν ἀλήθειαν, ἡ γνῶσις ὡς τοιαύτη, ἡ θεωρητικὴ ἐνέργεια τῆς ἰδέας ἢ ἡ ἰδέα τοῦ ἀληθοῦς· ἡ δὲ δευτέρα εἶναι ἡ ὁρμὴ πρὸς τὸ ἀγαθόν, πρὸς πραγμάτων αὐτοῦ, ἡ βούλησις, ἡ πρακτικὴ ἐνέργεια τῆς ἰδέας ἢ ἡ ἰδέα τοῦ ἀγαθοῦ¹.

20. Ἡ γνῶσις προϋποθέτει τὴν διάκρισιν καὶ ἀντίθεσιν ὑποκειμένου καὶ ἀντικειμένου, εἶναι πεπερασμένη καὶ μετέρχεται δύο μεθόδους. Ἐκ τούτων ἡ πρώτη στρέφεται πρὸς τὰ συγκεκριμένα πράγματα, ἀναλύει αὐτὰ καὶ χωρίζουσα τὰς διαφορὰς δίδει τὸν τύπον τῆς ἀφηρημένης καθολικότητος· ἡ θέτει ὡς βάσιν τὸ συγκεκριμένον καὶ δι' ἀφαιρέσεως τῶν ὡς ἐπουσιωδῶν φαινομένων μερικοτήτων συνάγει τὸ συγκεκριμένον καθολικόν, τὸ γένος, τὴν δύναμιν καὶ τὸν νόμον. Ἀφορμᾶται δηλαδὴ ἀπὸ τῶν μερικῶν (τῶν πραγμάτων) καὶ φθάνει δι' ἀναλύσεως εἰς τὰ καθολικὰ (τὰς ἐννοίας). Αὕτη εἶναι μέθοδος ἀναλυτικὴ καὶ προϋποθέτει ὅτι τὰ μὲν ἀντικείμενα πρόκεινται δεδομένα τὸ δὲ ὑποκείμενον εἶναι ὡς πίναξ ἄγραφος (tabula rasa) λαμβάνων τὸ περιεχόμενον ἐξ ἐκείνων. Ἡ δὲ δευτέρα ἐκ τοῦ ἐναντίου ὁρμᾶται ἀπὸ τοῦ καθόλου καὶ τῆς διακρίσεως τῆς ἐννοίας (ὀρισμοῦ) καὶ ἔρχεται διὰ τῆς μερικεύσεως (διαϊρέσεως) εἰς τὰς ἀτομικὰς ἀληθείας (θεωρήματα)²· εἶναι ἄρα μέθοδος συνθετικὴ κατερχομένη ἐκ τοῦ καθολικοῦ εἰς τὰ ἀτομικὰ καὶ ἀναπτύσσουσα τὰς ἐν τῷ ἀντικειμένῳ βαθμίδας τῆς ἐννοίας. Πορεύεται δὲ ἡ μέθοδος αὕτη ὁδὸν σύμφωνον πρὸς τὴν φύσιν τῆς ἐννοίας, διότι αὕτη ἡ ἐννοία μερίζει ἑαυτήν, τὸ καθολικόν μερικεύει ἑαυτό. Οὕτως ἐπακολουθοῦσι κατὰ σειρὰν αἱ ἐπὶ μέρους συγκεκριμέναι ἀλήθειαι καὶ τὰ θεωρήματα, ὧν ἕκαστον ἀπαιτεῖ ἀπόδειξιν. Ἡ ἀπόδειξις, εἰς ἣν καταλήγει ἡ συνθετικὴ μέθοδος, εἶναι τὸ ὑπέρτατον ἔργον τῆς πεπερασμένης γνώσεως καὶ φανεροῖ εἰς τὸ ὑποκείμενον τὴν ἀλήθειαν ὡς ἀναγκαίαν³. Ἡ ὑποκειμενικὴ ἰδέα φθάνει ἤδη εἰς τὸ σημεῖον, ἐν ᾧ ἔχει τὸ περιεχόμενον οὐχὶ δεδομένον καὶ ἐνδεχόμενον ἀλλ' ἔμμονον καὶ ἀναγκαῖον· οὕτω δὲ μεταβαίνει εἰς τὴν ἰδέαν τῆς βουλήσεως⁴.

21. Ἡ ὑποκειμενικὴ ἰδέα (τὸ ὑποκείμενον) ὡς τὸ καθ' ἑαυτὸ διω-

¹ 8, 435.

² Ὅσοφ πλουσιώτερον καὶ πολυμερέστερον ὑπάρχει τὸ ἀντικείμενον, τόσο δυσκολώτερος καὶ ἐπιδεκτικώτερος μείζονος ποικιλίας εἶναι ὁ ὀρισμὸς αὐτοῦ.

³ 5, 278 ἐξ. 6, 136 ἐξ. 8, 436 ἐξ.

⁴ Ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος μετάβασις ἔγκειται ἐν τούτῳ, ὅτι τὸ καθολικόν πρέπει νὰ συλλαμβάνηται ἐν τῇ ἀληθείᾳ αὐτοῦ ὡς ὑποκείμενον, ὡς ἐννοία κινουσα ἑαυτήν, ἥτοι ὡς ἐννοία δρωσα καὶ θέτουσα τοὺς διορισμοὺς αὐτῆς. (8, 443).

ρισμένον καὶ ἀπλοῦν περιεχόμενον εἶναι τὸ ἀγαθόν. Ὡς τοιοῦτο δ' ἔχει τὴν ὁρμὴν τοῦ νὰ προσδιορίσῃ κατὰ τὸν ἴδιον αὐτοῦ σκοπὸν τὸν κόσμον, ὃν εὕρισκει πρὸ ἑαυτοῦ. Ἡ βούλησις αὕτη ἔχει τὴν βεβαιότητα τῆς μηδαμινότητος τοῦ προὑποτεθειμένου ἀντικειμένου, ἥτοι γινώσκει ὅτι τοῦτο, ὡς ἔχει, δὲν εἶναι ἀληθές, δὲν συνάδει πρὸς τὴν ἰδέαν. Ὅθεν ἐνεργεῖ καὶ ἐπεμβαίνει εἰς τὸ ἀντικείμενον, ὑπάγει αὐτὸ ὑπὸ τὴν ἰδέαν τοῦ ἀγαθοῦ. Ἀλλ' ἅμα προσκρούει εἰς τὸ ἀντικείμενον ἐκεῖνο καὶ εὕρισκει ὅτι παρὰ τὴν μηδαμινότητα εἶναι συνεχὲς ἐμπόδισμα καὶ διαρκὲς κώλυμα εἰς τὴν πραγμάτωσιν τῆς ἰδέας· κατ' ἀναλογίαν εὕρισκει ὅτι ἐνέχεται εἰς τὴν ἀδυναμίαν τῆς πεπερασμένης αὐτῆς φύσεως. Οὕτως ἡ βούλησις ἀποβλέπει εἰς τὴν πραγμάτωσιν τοῦ ἀγαθοῦ, ἐπιδιώκει νὰ καταστήσῃ τὸν κόσμον τοιοῦτον ὅλος πρέπει νὰ εἶναι· ἅμα δὲ ἀπαιτεῖ νὰ μὴ πραγματωθῇ ὁ σκοπός, διότι ἄλλως (εἴην ὁ κόσμος ἦτο ὅλος ἔδει νὰ εἶναι) θὰ ἠφρανίζετο ἡ ἐνέργεια τῆς βουλήσεως. Ἐκ τοῦ ἐναντίου ἡ νόησις ἔχει ἔργον νὰ θεωρῇ τὸν κόσμον ὅλος εἶναι. Ἡ μὲν νόησις λαμβάνει τὸ προὑποτεθειμένον ἀντικείμενον ὡς ὃν ἡ δὲ βούλησις μόνον ὡς φαινόμενον καὶ καθ' αὐτὸ μηδαμινόν. Ὑπάρχει λοιπὸν εἰς τὸ ὑποκείμενον καὶ τὸ ἀντικείμενον ἀντίφασις· ὅπως δὲ κρατεῖ ἀντίφασις καὶ ἀντίθεσις τοῦ ὑποκειμένου καὶ τοῦ ἀντικειμένου, τῆς αὐτοσυνειδησίας καὶ τοῦ κόσμου. Ἡ ἀντίφασις διαλύεται καὶ ἡ διαλλαγὴ ἐπιτυγχάνεται, εἰάν ἐνωθῶσιν ἡ νόησις καὶ ἡ βούλησις, εἰάν ταυτισθῶσιν ἡ θεωρητικὴ (ἡ τοῦ ἀληθοῦς) καὶ ἡ πρακτικὴ (ἡ τοῦ ἀγαθοῦ) ἰδέα. Τοῦτο δὲ γίνεται, εἰάν ὁ κόσμος θεωρηθῇ κατὰ τὴν ἀληθῆ αὐτοῦ οὐσίαν, τ.ἔ. ὡς πραγματουμένη ἰδέα¹, εἰάν νοηθῇ ὅτι ὁ σκοπὸς τοῦ κόσμου ἐπραγματώθη καὶ πραγματοποιῆται αἰωνίως. Ἡ ἐνότης τοῦ ὑποκειμένου καὶ τοῦ ἀντικειμένου, ἡ ταυτότης τῆς θεωρητικῆς καὶ τῆς πρακτικῆς ἰδέας, εἶναι ἡ ἀπόλυτος ἰδέα².

22. Ἡ ἀπόλυτος ἰδέα εἶναι ἡ ἐσχάτη καὶ ἀκροτάτη τῶν κατηγοριῶν, ἡ καθολικωτάτη καὶ πασῶν τῶν ἄλλων περιεκτικὴ ἔννοια καὶ ὡς τοιαύτη χαρακτηρίζεται ὡς «συγκεκριμένη ὁλότης» (concrete Totalität). Αἱ λοιπαὶ ἔννοιαι πᾶσαι ἐμπεριέχονται ἐν αὐτῇ ὡς ἀνηρημέναι βαθμίδες καὶ συναποτελοῦσι τὸ σύστημα τῆς Λογικῆς³. Ἡ πρόβασις δὲ τῆς ἐννοίας,

¹ Πραγματικὸν ἐν τῷ κόσμῳ εἶναι ὅ τι ἐνέχει ἐν ἑαυτῷ τὴν ἰδέαν, ὅ τι εἶναι πραγμάτωσις τῆς ἰδέας. Τὸ μὴ τοιοῦτον εἶναι μηδαμινόν, ἀνήκει οὐχὶ εἰς τὴν οὐσίαν ἀλλ' εἰς τὸ φαινόμενον τοῦ κόσμου.

² 5, 320 ἔξ. 6, 140 ἔξ. 8, 444 ἔξ.

³ Ἐάν ἀναλύσωμεν τὴν λογικὴν ἰδέαν, θὰ κατέλωμεν εἰς τὰς ἐπὶ μέρους κατηγορίας καὶ θὰ φθάσωμεν τέλος εἰς τὴν πρώτην καὶ κενωτάτην, τὴν ἔννοιαν

ἡ πορεία τῆς ἀπολύτου ἰδέας, εἶναι ἡ διαλεκτικὴ μέθοδος, ἣτις καταφανῶς ἐν τῷ προκειμένῳ φιλοσοφίᾳ δὲν εἶναι τυπικὴ ἀλλ' οὐσιώδης καὶ συμπίπτει πρὸς τὸ περιεχόμενον¹. Ἡ ἀπόλυτος ἰδέα δὲν πρέπει νὰ ἐκληφθῇ ἀπλῶς καὶ μόνον ὡς τὸ τέρμα, εἰς ὃ ἀποβλέπει ἡ κίνησις, ἀλλ' εἶναι ἡ ὅλη πορεία τῆς ἀναπτύξεως κατὰ πάσας αὐτῆς τὰς βαθμίδας, τὸ ὅλον σύστημα ἐν ἀναπτύξει. Ὅπερ σπουδαιότατον εἶναι ἡ ἐπίγνωσις ὅτι ἡ ὅλη ἀνάπτυξις ἀποτελεῖ τὸ περιεχόμενον τῆς ἀπολύτου ἰδέας, ἡ κατανόησις ὅτι πᾶν τὸ προσπίπτον ὡς πεπερασμένον προσλαμβάνει ἀξίαν ἐκ τοῦ ὅτι ἀνήκει εἰς τὸ ὅλον καὶ εἶναι βαθμὶς καὶ μέρος τῆς ἰδέας². Ἡ δ' ἔννοια ἔχει προσωπικότητα καὶ εἶναι οὐχὶ ἀπλῶς μερικότης ἀλλὰ καθ' ἑαυτὴν ὑπάρχουσα καθολικότης³ εἶναι γνῶσις καὶ ἔχει ἀντικείμενον τὴν ἰδίαν αὐτῆς ἀντικειμενικότητα. Πάντα τὰ ἄλλα εἶναι πλάνη, θολεροῦτης, δοξασία, τάσις, αὐθαιρεσία, παροδικότης⁴ μόνη δὲ ἡ ἀπόλυτος ἰδέα εἶναι οὐσία, αἰδῖος ζωὴ, ἑαυτὴν γινώσκουσα ἀλήθεια⁵ εἶναι ἡ ἑαυτὴν νοοῦσα ἢ λογικὴ ἰδέα. Ἐχει λοιπὸν ἡ ἰδέα ἀντικείμενον ἑαυτήν, νοεῖ ἑαυτήν, εἶναι «νόησις νοήσεως»⁶.

23. Ἡ λογικὴ ἰδέα φέρει ἐν ἑαυτῇ ὅλον αὐτῆς τὸ πλούσιον περιεχόμενον ἢ δὲ ἀνάπτυξις ταύτης συντελεῖται καθ' ἑαυτὴν ἀχρόνως καὶ αἰδίως⁴. Συντελεῖται δὲ ὡς ἀπόλυτος ἰδέα (ἰδέα τοῦ ἀληθοῦς καὶ τοῦ

τοῦ εἶναι. Τοῦναντίον δ' ἐκ ταύτης δυνάμεθα κατὰ τὴν συνθετικὴν μέθοδον νὰ ἀνέλθωμεν εἰς τὴν τελευταίαν καὶ πλουσιωτάτην ἔννοιαν τῆς ἀπολύτου ἰδέας. Ἡ πρώτη καὶ ἡ τελευταία ὑπάρχει ἢ αὐτὴ πλήν ὅτι ἐκείνη μὲν εἶναι δυνάμει αὕτη δὲ ἐνεργεία. «Ἡ ἔννοια, ἣτις ἐκ τοῦ καθ' ἑαυτὸ εἶναι (ἐκ τοῦ δυνάμει) αὐτῆς διὰ μέσου τῆς διαφορᾶς καὶ τῆς ἄρσεως αὐτῆς συννεοῦται πρὸς ἑαυτήν, εἶναι ἡ πεπραγματομένη ἔννοια, τουτέστιν ἡ ἔννοια, ἣτις ἐν τῷ πρὸς — ἑαυτήν — εἶναι (ὡς ἐνέργεια) ἐμπεριέχει τοὺς ὑπ' αὐτῆς τεθειμένους οἰκείους διορισμούς». (8, 451).

¹ Διαρρηθὴν παρατηρεῖ ὁ Ἐγγελοσ ὅτι «ἡ (διαλεκτικὴ) μέθοδος δὲν εἶναι ἐξωτερικὴ μορφή ἀλλ' ἡ ψυχὴ καὶ ἡ ἔννοια τοῦ περιεχομένου». (8, 451. πβλ. 6, 143. 5, 330 ἐξ.).

² 6, 143. «Ἐκάστη τῶν βαθμίδων εἶναι εἰκὼν τοῦ ἀπολύτου ἀλλ' εἶναι τοιαύτη κατὰ τρόπον περιορισμένον, οὕτω δὲ προχωρεῖ εἰς τὸ ὅλον, οὗ ἡ ἀνάπτυξις εἶναι ὅ τι ἐχαρακτηρίσαμεν ὡς μέθοδον».

³ Μέχρι τοῦδε — λέγει — ἀντικείμενον ἔσχομεν τὴν ἰδέαν ἐν τῇ ἀναπτύξει τῶν παντοίων αὐτῆς βαθμίδων. Νῦν δὲ ἡ ἰδέα ἔχει ἀντικείμενον ἑαυτήν. Αὕτη εἶναι ἡ νόησις νοήσεως, ἣν ὁ Ἀριστοτέλης ὥρισεν ὡς τὴν ὑψίστην μορφήν τῆς ἰδέας». (8, 446). Ὁ Ἀριστοτέλης (Μετὰ τὰ φυσ. 7, 9. 1074 b 29) παρατηρεῖ «Αὐτὸν ἄρα νοεῖ, εἴπερ ἐστὶ τὸ κράτιστον, καὶ ἐστὶν ἡ νόησις νοήσεως νόησις».

⁴ Ἡ ἀνάπτυξις τῆς ἀπολύτου ἰδέας οὐδὲν ἔχει κοινὸν πρὸς ἡμᾶς, οἵτινες ἐν χρόνῳ καὶ βαθμηδὸν προχωροῦμεν καὶ προαγόμεθα. Βεβαίως ἐν τῇ ἀνα-

ἀγαθοῦ), ἥτις ἀπ' αἰῶνος καὶ ἐξ αἰδίου ἐπραγματώθη ἐν τῷ κόσμῳ καὶ ἀδιαλείπτως πραγματοποιῶνται. Ἡ ἰδέα δηλαδή, ἐξαντλήσασα τοὺς λογικοὺς αὐτῆς διορισμούς, ἀρνεῖται ἑαυτὴν καὶ μεταβαίνει εἰς τὴν φύσιν¹ ἐρχεται εἰς τὸ «ἐτέρως εἶναι ἑαυτῆς», λαμβάνει διάφορον μορφήν (οὐχὶ ἄλλο περιεχόμενον). Ἄλλ' ἡ περὶ ἧς ὁ λόγος «μετάβασις» δὲν πρέπει νὰ ἐκληφθῆ κατὰ τὴν συνήθη ἔννοιαν καὶ νὰ ὑποτεθῆ ὡς ἐν χρόνῳ γένεσις. Ἀπὸ τοιαύτης τινὸς ἐκδοχῆς ἐντόνως ἀποτρέπει ὁ φιλόσοφος παρατηρῶν ὅτι ἐκ τῆς τελείας ἀναπτύξεως τῆς ἰδέας προέρχεται ἡ ἀμεσότης τοῦ εἶναι αὐτῆς, ἥτοι ἡ φύσις² ἐπιλέγει δὲ ὅτι ὁ διορισμὸς οὗτος δὲν εἶναι γένεσις οὐδὲ μετάβασις παραπλησία πρὸς ἐκείνην, καθ' ἣν ἡ ὑποκειμενικὴ ἔννοια ὡς ὁλότης γίνεται ἀντικειμενικότης καὶ ὁ ὑποκειμενικὸς σκοπὸς ζωὴ³. Δὲν πρόκειται ἄρα ἐνταῦθα οὔτε περὶ χρονικῆς γενέσεως οὔτε καὶ περὶ λογικῆς ἐπιμεταβάσεως. Τὸ προῖόν τῆς ἐσωτερικῆς καὶ ἀχρόνου ἀναπτύξεως τῆς ἰδέας εἶναι ἐπακολουθήματα τῆς οὐσίας αὐτῆς. Λοιπὸν ἡ φύσις δὲν γίνεται ἐκ τῆς ἰδέας⁴ ἀλλ' ἡ ἰδέα εἶναι ἐξ αἰδίου φύσις⁵.

Τοιοιτοτρόπως ἐρχόμεθα ἐκ τοῦ σκιαώδους κράτους τῶν καθαρῶν ἐννοιῶν εἰς τὴν περιοχὴν τῶν πραγματικῶν ὄντων, ἐκ τῆς Λογικῆς εἰς τὴν φιλοσοφίαν τῆς φύσεως.

πτύξει τῆς λογικῆς ἰδέας ἐγένετο λόγος περὶ τόπου καὶ χρόνου, περὶ πραγματικότητος καὶ ἀντικειμενικότητος τοῦ κόσμου⁶ ἀλλὰ ταῦτα πάντα θεωροῦνται ἐκεῖ κατὰ τρόπον ὅπως λογικόν, λαμβάνονται μόνον ὡς στοιχεῖα τῆς καθαρᾶς νοήσεως καὶ εἶναι ἄρα ξένα παντὸς χωρισμοῦ καὶ διακρίσεως, παντὸς περιορισμοῦ καὶ ἀνάγκης.

¹ Β, 353.

² Ἡ διάφορος ἐκδοχὴ ὡς πρὸς τὴν σχέσιν τῆς ἀπολύτου ἰδέας καὶ τῆς φύσεως, ἥτις ἐξέλαβε τὸν κόσμον ὡς τὸ χρονικὸν καὶ αἰτιῶδες ὑστερον τῆς ἰδέας καὶ ἔδωκεν ἀφορητὴν εἰς σφαιρὰς ἐπικρίσεις, ἀποτελεῖ παρανόησιν προελθούσαν κυρίως ἐκ τῆς ἐπὶ τὸ ποιητικώτερον ἐκφράσεως τοῦ φιλοσόφου, ὅταν βλέπει τις ἐν τῇ εὐθύς κατωτέρῳ παρατιθεμένη ἀποφάνσει.

³ Τὴν λεγομένην μετάβασιν εἰς τὴν φύσιν ἐρμηνεύει ὁ Ἐγγελοῦς ἐκ τῆς ἰδέας τοῦ ἀγαθοῦ. Ἡ ἐν ταῖς καθαρᾶς δηλαδή ἐννοίαις περιεχομένη ἰδέα, ἀπολύτως ἀπροσδεῖς καὶ αὐτοτελής, ἀπολύει ἑαυτὴν ἐλευθέρως. Ἐν τῷ τέλει τῆς ἐν τῇ Ἐγκυκλοπαιδείᾳ περιλαμβανομένης Λογικῆς παρατηρεῖ ὁ φιλόσοφος τὰς εἰρηστικὰς λέξεις «Ἡ ἀπόλυτος ἐλευθερία τῆς ἰδέας ἐγκείται ἐν τούτῳ, ὅτι δὲν μεταβαίνει ἀπλῶς εἰς τὴν ζωὴν καὶ ποιεῖ νὰ ἐμφανίζηται ἐν ἑαυτῇ ἡ ζωὴ ὡς πεπερασμένη γνῶσις ἀλλ' ἐν τῇ ἀπολύτῳ ἀληθείᾳ αὐτῆς ἀποφασίζει νὰ ἀπολύσῃ ἐξ ἑαυτῆς ἐλευθέρως τὴν βαθμίδα τῆς μερικότητος αὐτῆς ἢ τοῦ πρώτου διορισμοῦ καὶ τῆς ἐτερότητας, οἷτω δὲ νὰ ἐμφανισθῆ ὡς φύσις». (πβλ. καὶ Β, 451 ἐξ.).

ΚΕΦΑΛΑΙΟΝ ΔΕΥΤΕΡΟΝ

Η ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΤΗΣ ΦΥΣΕΩΣ ¹

9. Η ΟΥΣΙΑ ΤΗΣ ΦΥΣΕΩΣ

1. Ἡ φύσις εἶναι ἡ πρώτη πραγμάτωσις τῆς ἀπολύτου λογικῆς Ἰδέας, ἡ «πραγματικότης» τῆς θείας ἐννοίας, ἣτις ἐν τόπῳ καὶ χρόνῳ ἐκφαίνεται. Ὅτι ἐν τῇ Λογικῇ ἦτο ἀπλή ἐννοία, εἶναι ἐνταῦθα σωματική ὑπαρξις· διὰ τῆς φύσεως καταλείπομεν τὸ λογικὸν πεδίου τῶν ἐννοιῶν καὶ εἰσερχόμεθα εἰς τὴν χώραν τῶν πραγματικῶν ὄντων. Τὸ αἰδίον δηλαδὴ ἐνιαῖον σύστημα τῶν λογικῶν ἐννοιῶν ἐνσαρκουῖται ἐν τῇ φύσει εἰς αἰσθητὰ ἐξωτερικὰ ὄντα· τὸ βασίλειον τῶν ἰδεῶν, τὸ κράτος τοῦ καθαρῶ λόγου ἐνσαρκουῖται εἰς τὴν φύσιν. Αὕτη προῆλθεν αἰδίως καὶ ἀναγκαίως ἐκ τῆς Ἰδέας καὶ παρέχει ὄρατὸν τὸ αἰώνιον σύστημα τοῦ Λόγου ². Ἡ φύσις εἶναι αὕτη ἡ ἰδέα ἀλλ' ἡ ἰδέα ἐν τῷ «ἐτέρως εἶναι» αὐτῆς ³. Ἡ ἀπόλυτος δηλαδὴ ἰδέα ἐξερχομένη τοῦ λογικοῦ βασιλείου καὶ μεταβαίνουσα εἰς τὴν πραγματικὴν ὑπαρξιν ἀποβάλλει τὸ ἔχειν πάσας τὰς ἐννοίας ἐν ἐνότητι. Ἐν μὲν τῷ λογικῷ βασιλείῳ πᾶσαι αἱ κατὰ μέρος ἐννοιαὶ εἶναι ἀχώριστοι

¹ Ἡ «Φιλοσοφία τῆς φύσεως» ἀποτελεῖ τὸ δεύτερον μέρος τοῦ «Συστήματος τῆς φιλοσοφίας. (9ος τόμ. ἔκδ. H. Glockner)· συντομώτερον δὲ ἀναπτύσσεται ἐν τῇ Ἐγκυκλοπαιδείᾳ». (6, 145—225).

² Ἐντεῦθεν φανερόν ὅτι ἡ φύσις ἐνέχει τὸ ὑψηλὸν καὶ θεῖον· ὁ δὲ περὶ τὴν φύσιν φιλοσοφῶν ἐπιχειρεῖ νὰ ἀνεύρη τὴν ἐν ἐκάστῳ φυσικῷ φαινομένῳ ἐνσαρκουμένην ἔλλογον ἐννοίαν, ζητεῖ νὰ κατανοήσῃ τὴν γέννησιν πάντων ἐκ τῆς αἰδίου ἰδέας. Ὁ μὲν φυσιοδίφης σπουδάζει νὰ ἀναγάγῃ τὰ φαινόμενα εἰς ἕτερα φαινόμενα καὶ νὰ καθορίσῃ τὰ εἶδη, τοὺς νόμους καὶ τὰς δυνάμεις τῆς φύσεως· ὁ δὲ περὶ τὴν φύσιν φιλόσοφος πειράται νὰ κατανοήσῃ πάντα ὡς ἀναγκαῖα τοῦ αἰδίου λόγου μέρη. Οὗτος εἴτε μετερχόμενος τὴν ἐκ τῶν προτέρων μέθοδον ἀναπτύσσει κατὰ διαλεκτικὸν τρόπον τὴν ποικιλίαν τῶν λογικῶν ἐννοιῶν καὶ ὕστερον παρατηρεῖ τὰ εἰς τὰς καθωρισμένας ἐννοίας ἀντιστοιχοῦντα πραγματικὰ τῆς φύσεως φαινόμενα εἴτε τὸναντίον πορευόμενος τὴν ἐκ τῶν ὑστέρων ὁδὸν ὁρμάται ἀπὸ τῶν δεδομένων φαινομένων καὶ προθυμεῖται νὰ ὀρίσῃ τὴν θέσιν αὐτῶν ἐν τῷ συστήματι τῶν λογικῶν ἐννοιῶν ζητῶν νὰ κατανοήσῃ καὶ ἐρμηνεύσῃ τὰ πραγματικὰ ὄντα ἐκ τῆς αἰδίου αὐτῶν ἐννοίας· στοχάζεται οὐχὶ τῆς ἐν χρόνῳ ἀρχῆς τῶν φαινομένων ἀλλὰ τῆς ἀχρόνου ἐκπορεύσεως τῆς ὅλης φύσεως ἐκ τῆς αἰδίου ἰδέας· ἀντέχεται οὐχὶ τῆς αἰτιώδους ἀλλὰ τῆς λογικῆς ἀνάγκης.

³ 9, 49 ἔξ. πβλ. καὶ 6, 147.

ἐν τῇ ἐνότητι τῆς ἀπολύτου ἰδέας, ἐν δὲ τῇ πραγματικῇ χωρίζονται ὡς αὐτοτελεῖς ὑπάρξεις· αἱ ἔννοιαι ἕκασται ἐκεῖ μὲν ὑπάρχουσιν ὁμοῦ ἐν ἀλλήλαις ἐνταῦθα δὲ εἶναι χωρισταὶ ἐν χώρῳ καὶ χρόνῳ ὑπάρξεις. Ἐν ἄλλοις λόγοις αἱ ἐν τῇ λογικῇ ἰδέᾳ συμπεριεχόμεναι ἔννοιαι καθίστανται ἐν τῇ φύσει αὐτοτελεῖς μυρία μορφαί· διότι ἡ ἀπ' ἀλλήλων διάκρισις καὶ ὁ χωρισμὸς πάντων τῶν μερῶν εἶναι τὸ οἰκεῖον τῆς φύσεως γνῶρισμα. Οὕτως ἡ ἰδέα ὡς φύσις εἶναι ἐκτὸς ἑαυτῆς, ἄρνησις ἑαυτῆς, εἶναι ἰδέα ἐν τῇ ἑαυτῆς ἑτερότητι. Διὸ καὶ δύναται ἡ φύσις νὰ χαρακτηρισθῇ ὡς «ἀποστασία» τῆς ἰδέας ἀφ' ἑαυτῆς¹. Ἡ φύσις δὲν εἶναι τι ὅλως θεῖον² οὐδ' ἀποκαλύπτει ἐκεῖνο ὅσον ἀκριβῶς τὸ πνεῦμα· τοῦτο καὶ πλανώμενον ἔτι εἶναι ὡς πνεῦμα πολλῶν ὑπέρτερον τῆς φύσεως. Ὡστε ἡ φύσις εἶναι τὸ κράτος τῆς διασπίσεως τοῦ συνόλου τῶν ἐννοιῶν εἰς μερικὰ ὄντα³. Ἐν αὐτοῖς εὐρίσκεται ἡ ἔννοια τρόπον τινὰ λανθάνουσα καὶ κεκρυμμένη. Τούτων οὕτως ἐχόντων ἡ φύσις εἶναι, καθὰ εἶχεν ἤδη εἶπει ὁ Schelling, ἀπολελιθωμένον πνεῦμα· πραγματοῖ μὲν τὴν ἔννοιαν ἀλλὰ δὲν νοεῖ αὐτήν· κατέχεται μὲν καθόλου εἰπεῖν ὑπὸ τῆς ἐννοίας⁴ ἀλλὰ δὲν διέπεται ἐν τοῖς καθ' ἕκαστον ὑπ' αὐτῆς⁵. Ὅθεν ὑπάρχει ἐν τῇ φύσει τὸ τυχαῖον, τὸ ὑπὸ τῆς

¹ Ὁ Ἐγγελοσ δὲν ἀφίσταται τῆς παλαιᾶς γνώμης ὅτι ἡ φύσις εἶναι ἀτελής καὶ ἥττον ἀξία. Ἡ φύσις, λέγει, ἐκδηλοῦται ὡς ἡ ἀποστασία τῆς ἰδέας ἀφ' ἑαυτῆς, διότι ἡ ἰδέα ἐν τῇ μορφῇ ταύτῃ τῆς ἐξωτερικότητος εἶναι ὁσύνφωνος πρὸς ἑαυτήν. (6, 148. 9, 54).

² «Ἡ φύσις καθ' ἑαυτήν, κατὰ τὴν ἰδέαν, εἶναι θεία· ἀλλ' ἡ ἵπαρξις αὐτῆς, ὡς ἔχει, δὲν συνάδει πρὸς τὴν ἔννοιαν ἀλλ' εἶναι τοῦναντιον ἀδιάλυτος ἀντίφασις». Ταύτην δὲ ἀναπτύσσει ὁ φιλόσοφος λεπτομερῶς δεικνύων ὅτι συνυπάρχουσιν ἀντιμαχόμενα πρὸς ἀλλήλα τὸ ἀναγκαῖον τῆς ἐννοίας καὶ τὸ τυχαῖον τῶν ἐπὶ μέρους περιπτώσεων, ἡ κανονικότης τοῦ πυρῆνος καὶ ἡ «ἀδιόριστος ἀταξία» τῶν κατὰ μέρος φαινομένων. (9, 62 ἔξ.).

³ Πάντα τὰ χωριστὰ καὶ ἀπ' ἀλλήλων διακεκριμένα ὄντα ἔχουσιν ἕκαστον ὡς βάσιν τὴν ἔννοιαν καὶ συνάπτονται διὰ τῆς ἀπολύτου ἰδέας τῆς πάσας τὰς ἐννοίας εἰς ἐνότητα συνδεούσης. Οὕτω δὲ καὶ ἡ φύσις ἔχει ἀληθῶς τὰς ἐννοίας καὶ τὴν ἐνότητα αὐτῶν πλήν ὅτι αὐταὶ δὲν ἐμφανίζονται καθ' ἑαυτὰς ἀλλ' ἀποτελοῦσι τὸν ἐνδότατον καὶ ἀφανῆ τῆς φύσεως πυρῆνα.

⁴ 9, 30. Ἡ φύσις βεβαίως «δὲν ἐμπεριέχει τὸν ἀπόλυτον σκοπὸν» ἀλλ' ἔχει ὁμως ἐν ἑαυτῇ τὴν ἔννοιαν. Ἡ ἔννοια δηλαδὴ κατὰ τὸν οἰκεῖον τρόπον ἐνυπάρχει ἐν πᾶσι καὶ δὴ καὶ ἐν τῇ φύσει ὡς τοιαύτη.

⁵ 9, 50 ἔξ. Ἡ φύσις προσαρμόζεται μὲν πρὸς τὴν ἰδίαν αὐτῆς ἐσωτερικὴν κανονικότητα (πρὸς τὴν ἐνδόμυχον ἔννοιαν) ἀλλὰ τοῦτο ποιεῖ μόνον καθολικῶς καὶ ἐν τῇ συνόλῳ («abstrakt»)· αἱ εἰδικαὶ περιπτώσεις ἀποκλίνουσιν ἀπὸ τῆς κανονικότητος ἐκείνης καὶ τάξεως. «Ἐν τούτῳ ἐγκεῖται ἡ ἀδυναμία τῆς φύσεως, ὅτι διατηρεῖ τοὺς διαρισμοὺς τῆς ἐννοίας μόνον ἐν τῇ συνόλῳ

έννοίας μὴ δεσποζόμενον, τὸ ἔρμαφρόδιτον καὶ ἀνώμαλον¹. Ἐνῶ ἡ ἰδέα εἶναι ὄν ἐν καὶ πολλαπλοῦν, παρὸν ἐν πᾶσι τοῖς ἑαυτοῦ μέρεσιν, ἡ φύσις τοῦναντίον σύγκειται ἐκ στοιχείων διακεκριμένων καὶ διεσκεδασμένων ἐν τῷ χώρῳ καὶ τῷ χρόνῳ² αὕτη ἔστερημένη τῆς ἀληθοῦς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἰδιότητος τοῦ νὰ εἶναι ἐν ἑαυτῇ ὑπόκειται εἰς ἀδήριτον ἀνάγκην, τουτέστι τὰ μέρη αὐτῆς ἑτερογενῆ καὶ διάφορα περιορίζουσι καὶ ὑποτάττουσιν ἄλληλα³.

2. Ἡ φύσις εἶναι κατὰ τὰ εἰρημένα ἢ πραγμάτων τῶν ἐπὶ μέρους έννοιῶν τῆς ἀπολύτου ἰδέας συντελουμένη διὰ τοῦ χωρισμοῦ καὶ τῆς διακρίσεως κατὰ χώρον καὶ χρόνον. Ὅπως δ' αἱ κατὰ μέρος έννοιαι τῆς ἀπολύτου ἰδέας ἀποτελοῦσι διαλεκτικῶς ἀνεπτυγμένον καὶ βαθμολογικῶς διατεταγμένον κράτος, οὕτω καὶ ἡ φύσις αὕτη εἶναι βαθμολογικῆ σειρὰ ὄντων ἐμφανιζόντων τὸ ὅλον τοῦ καθαροῦ λόγου σύστημα ἐνσσεσαρκωμένον. Τὸ τέλος καὶ ὁ σκοπὸς τοῦ οὕτως διατεταγμένου βασιλείου εἶναι ἡ γένεσις τοῦ πνεύματος. Αἱ ἐν τῷ σωματικῷ δηλονότι κόσμῳ βεβυθισμένα έννοιαι ἀεὶ μᾶλλον ἀναδύονται, παύονται διακρινόμεναι καὶ ἐπανέρχονται εἰς ἐνότητα⁴. Ἡ λογικὴ ἰδέα ἐπανέρχεται εἰς ἑαυτὴν ἐπανερχομένη δὲ γινώσκει καὶ νοεῖ ἑαυτήν, εἶναι πνεῦμα. Τοιουτοτρόπως ἡ ἰδέα ἐκπίπτουσα καὶ ἐξισταμένη ἑαυτῆς γίνεται φύσις, ἵνα δι' αὐτῆς ἀνυψωθῆ ἀπὸ λογικῆς ἀσυνειδήτου ἰδέας

καὶ καταλείπει τὰ καθ' ἕκαστον εἰς ἐξωτερικοὺς ὄρους». Πλὴν τῆς τάξεως λοιπὸν καὶ κανονικότητος ἐμφανίζεται ἡ ἀταξία καὶ δυσαρμοστία, ἄσκοπος καὶ τῆς ἁρμονίας διαταρακτικὴ δύναμις.

¹ Ἐλευθέρα εἶναι μόνον ἡ έννοια, αὕτη δὲ ὑπάρχει ἐν τοῖς μερικοῖς μόνον «ὡς ἐσωτερικὸς πυρῆν». «Ἡ φύσις ὡς ὠρισμένη ὑπαρξις δὲν ἔχει ἐλευθερίαν ἀλλὰ τὸ ἀναγκαῖον καὶ τυχαῖον».

² Ἡ λογικὴ ἰδέα ἐμπεριέχει τὰς διὰ τῆς διαλεκτικῆς κινήσεως ἀναπτυσσομένας έννοίας, αἵτινες ὑπάρχουσιν ἀχώριστα μέρη ἐνιαίου ὅλου. Αἱ έννοιαι αὗται εἶναι ἐν τῇ φύσει αὐτοτελῆ ὄντα, ἅπερ εἶναι μὲν χωριστὰ καὶ ἀπ' ἀλλήλων ἀνεξάρτητα ἀλλὰ συναποτελοῦσι πάντα συστηματικὴν ἐνότητα καὶ κοσμικὸν ὀργανισμόν. Πάντα δηλαδὴ τὰ ἐν τῇ φύσει δὲν κείνται ὡς σωρὸς κατὰ τύχην παρ' ἄλληλα εὕρισκομένων ὄντων ἀλλ' ἀναφέρονται εἰς ἄλληλα καὶ συναπαρτίζουσιν ἐν ἀλληλουχούμενον ὅλον. Ἐν τούτῳ δὲ ἀκριβῶς καταφαίνεται ἡ ἀρχὴ καὶ καταγωγὴ τῆς φύσεως, ἧς τὰ πολλὰ καὶ χωριστὰ μέρη συνάπτονται διὰ τοῦ ἀπορρήτου δεσμοῦ τῆς λογικῆς ἰδέας.

³ Ἐν τῇ φύσει ὑπάρχει τάξις καὶ κανονικότης ἀλλ' αὕτη δὲν εἶναι οἷα ἡ τῆς έννοίας. Ἡ φύσις δηλαδὴ ἔχει μὲν ὡς ἐνδόμυχον πυρῆνα τὴν ἰδέαν ἀλλὰ πόρρω ἀπέχει ἀπὸ τοῦ νὰ ἐκδηλοῖ αὐτὴν καθαρῶς.

⁴ Αἱ κατεσκεδασμένα έννοιαι τείνουσιν ἕκαστοι πάλιν εἰς συλλογὴν καὶ συγκέντρωσιν, ἧτις εἶναι ἡ γένεσις τοῦ πνεύματος.

εἰς ἑαυτὸ νοοῦν συνειδητὸν πνεῦμα. Ἡ φύσις ἄρα εἶναι χρήσιμος καὶ ἀναγκαία ὡς γένεσις τοῦ πνεύματος, ὡς σταθμὸς ἐν τῇ αἰεὶ συμβαινούσῃ μᾶλλον δὲ αἰδίως συντετελεσμένη πραγματώσει τοῦ ἀπολύτου πνεύματος, τοῦ συνειδότης ἑαυτὸν καθολικοῦ λόγου. Ἐντεῦθεν γίνεται φανερὰ ἡ σημασία τῆς φύσεως ὡς μέρους μόνον τοῦ παντός· ἡ φύσις εἶναι πραγματώσεις τῆς λογικῆς ἰδέας καὶ προοδοποιήσεις τοῦ πνεύματος, εἶναι ἡ ἀλλοτριώσις τῆς ἰδέας, ἣτις ἐπανέρχεται εἰς ἑαυτὴν συνειδητή. Γεννᾷ λοιπὸν ἡ φύσις τὸ πνεῦμα, ὅπερ κατὰ βλάβος ὑπάρχει ἐκείνη αἰδῖος βῆσις καὶ οὐσία¹.

3. Τοιαύτη ἡ φύσις ἀποτελεῖ σειρὰν βαθμῶν, ὧν ἕκαστος ἀντιστοιχεῖ πρὸς βαθμίδα τῆς ἀπ' ἑαυτῆς ἀναπτυσσομένης λογικῆς ἰδέας· αἱ ἐφεξῆς ἀντιῶσαι τῆς φύσεως βαθμίδες εἶναι ἡ αἰεὶ μᾶλλον συντελούμενη ἐπανασυλλογὴ πιασῶν τῶν κατὰ μέρος διεσπασμένων ἐννοιῶν καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἡ γένεσις τοῦ πνεύματος. Ἐπὶ μὲν τῶν κενῶν μορφῶν τοῦ χώρου καὶ τοῦ χρόνου ἐπερείδεται ἡ περιοχὴ τῆς μηχανικῆς μόνον κινουμένης νεκρᾶς ὕλης, ἐπὶ δὲ ταύτης ἡ βαθμὶς τῶν φυσικῶν καὶ ὑπεράνω αὐτῆς ἡ τῶν χημικῶν λειτουργιῶν, μέχρι οὗ τέλος ἐν τῷ βασιλείῳ τῆς ζωῆς ἡ φύσις ἀνέρχεται εἰς τὴν ἀκροτάτην βαθμίδα, ἐξ ἧς μεταβαίνει εἰς τὸ πνεῦμα. Αἱ ἐπάλληλοι δ' ὅμως βαθμίδες δὲν ἀναπτύσσονται κατὰ διαδοχὴν ἐν χρόνῳ ἀλλ' ὑπάρχουσι διὰ μιᾶς. Δὲν συμβαίνει ἐν τῇ φύσει πραγματικῇ ἐν χρόνῳ ἀνάπτυξις, διότι πᾶσαι αἱ ἐν τῇ ἰδέᾳ ἐπὶ μέρους ἐννοιαὶ εἶναι διακεχυμέναι αἰδίως ἐν τῇ φύσει. Δὲν ἔχει λοιπὸν ἡ φύσις χρονικὴν γένεσιν καὶ ἀρχὴν ἀλλ' ὑπάρχει αἰδῖος καὶ εἶναι παρὰ πάσας τὰς μεταβολὰς κατ' οὐσίαν ἡ αὐτή². Ἡ ἐν τῇ φύσει διάκρισις βαθμίδων καὶ ἡ διαδοχὴ αὐτῶν εἶναι ἀπλῶς λογικὴ³, οὐχὶ χρονικὴ⁴. Κατὰ ταῦτα οὐ μόνον ἡ

¹ Οὕτω νοεῖται ὁ ὑπὸ τοῦ Ἐγγέλου γινόμενος καθορισμὸς τοῦ σκοποῦ τῆς περὶ τὴν φύσιν φιλοσοφίας. Σκοπὸς δηλαδή εἶναι «να ἀνεύρωμεν ἐν τῇ ἐξωτερικότητι τὸ κάτοπτρον ἡμῶν αὐτῶν, να ἐνδύωμεν ἐν τῇ φύσει τὴν ἐλευθέραν ἀντανάκλασιν τοῦ πνεύματος, να γνωρίσωμεν τὸν θεὸν οὐχὶ ἐν τῇ θεωρίᾳ τοῦ πνεύματος ἀλλ' ἐν τῇ ἀμέσῃ αὐτοῦ ὑπάρξει».

² Εἰς τὴν φύσιν ἰδιάζει ἀκριβῶς ἡ ἐξωτερικότης, ἣτις διακρίνει τὰς διαφορὰς καὶ ἐμφανίζει αὐτὰς ὡς ἰσοδυναμοῦς ὑπάρξεις· ἡ διαλεκτικὴ ἐννοια ἡ ποιοῦσα κατὰ σειρὰν τὰς βαθμίδας εἶναι ἡ ἐνδόμυχος οὐσία αὐτῶν.

³ Ἡ φύσις πρέπει νὰ θεωρηθῇ «ὡς σύστημα βαθμίδων, ὧν ἡ ἑτέρα προέρχεται κατ' ἀνάγκην ἐκ τῆς ἄλλης. Τοῦτο δὲ γίνεται οὐχὶ κατὰ τρόπον φυσικόν ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐνδόμυχον ἰδέαν τὴν ἀποτελοῦσαν τὸν λόγον τῆς φύσεως», (9,58).

⁴ Πρὸς τὴν ἀνάπτυξιν (αὐτοκινησίαν) τῶν ἐννοιῶν ἀντιστοιχεῖ ἡ κατὰ βαθμολογικὴν σειρὰν διάταξις τῶν μορφῶν τῆς φύσεως. Ἄλλ' ἢ τε ἀνάπτυξις

ἔξ ἀρχηγόνου νεφελώματος ἀνάπτυξις τοῦ ἡλιακοῦ συστήματος ἀλλὰ καὶ ἡ ἔξ ἀλλήλων ἀνέλιξις τῶν εἰδῶν τῶν ζῴων ἀπορρίπτεται ὡς ἀσαφῆς καὶ σκοτεινὴ ὑπόθεσις¹. Ἡ φύσις δὲν ἐμορφώθη σὺν τῷ χρόνῳ οὐδ' ἐγένετο ἐκ χαώδους καταστάσεως εὐτακτος κόσμος ἀλλ' εἶναι ἀρχῆθεν ὁ τὴν Ἰδέαν πραγματῶν ἔλλογος κόσμος. Ὡστε αἱ βαθμολογικαὶ διακρίσεις τῶν ὄντων, αἱ παντοῖαι τάξεις τῆς φύσεως ὑφίστανται σύγχρονοι· εἶναι αἱ διὰ μιᾶς ἐνσαρκωθεῖσαι σειραὶ τῶν ἐννοιῶν². Ἡ ἐναρμόνιος λοιπὸν πάντων τῶν μερῶν τοῦ κόσμου διάταξις εἶναι κατὰ λόγον καθωρισμένη καὶ δὴ τοιαύτη, οἷα ἔπρεπε νὰ ὑπάρχη³.

4. Πρὸς τὰς τρεῖς κυριωτάτας βαθμίδας τῆς ἀναπτύξεως τοῦ ἀπολύτου λόγου ἀντιστοιχοῦσι τρεῖς βαθμίδες, ὡς ἡ Ἰδέα ὡς φύσις διέρχεται ἀναπτυσσομένη κατὰ λογικὴν ἀνάγκην καὶ γινομένη πνεῦμα. Αἱ βαθμίδες αὗται εἶναι ἡ γενικὴ καὶ ἡ μερικὴ καὶ ἡ ἀτομικὴ σωματικότης, ἔξ ὧν ἡ τελευταία τὰς δύο ἄλλας ἐμπεριέχουσα εἶναι ἡ προσωπικὴ καὶ τὴν ἰδέαν ἐνσαρκουῦσα ζωὴ. Τὴν μὲν δηλαδὴ πρώτην βαθμίδα κατέχει ἡ ἄμορφος καὶ ἀδιόριστος ὕλη, τὴν δὲ δευτέραν ἡ μεμορφωμένη καὶ καθωρισμένη ὕλη, ἥτοι τὸ φυσικὸν ὄν, τὴν δὲ τρίτην ἡ ἐν τοῖς φυτοῖς καὶ μάλιστα τοῖς ζῴοις ἀνακύπτουσα ζωὴ. Διὸ καὶ τρία

τῶν ἐννοιῶν καὶ ἡ διάταξις τῶν μορφῶν τῆς φύσεως εἶναι μόνον λογικὴ.

¹ «Πρέπει — λέγει — ἡ λογικὴ θεωρία νὰ ἀποκρούῃ τοιαύτας ἀσαφεῖς δοξασίας (nebuloſe Vorstellungen), οἷα εἶναι ἡ παράγουσα τὰ φυτὰ καὶ τὰ ζῴα ἐκ τοῦ ὕδατος καὶ τὰ τελειότερα ζῴα ἐκ τῶν ἀτελεστερῶν». (9, 59).

² «Ἡ μεταμόρφωσις ἀνήκει μόνον εἰς τὴν ἐννοιαν ὡς τοιαύτην, διότι ἡ μεταβολὴ αὐτῆς εἶναι ἀνάπτυξις». (9, 58). Παραδεχόμενος ὁ Ἐγγελος τὴν μεταμόρφωσιν τῶν εἰδῶν ὡς καθαρῶς ἰδεατὴν συμφωνεῖ πρὸς τὴν περὶ μεταμορφώσεως γνώμην τοῦ Goethe.

³ Τὸ ζήτημα ἂν τὸ ἡλιακὸν σύστημα καὶ καθόλου αἱ μορφαὶ τῆς ζωῆς ἀνεπτύχθησαν ἐν χρόνῳ εἶναι κατὰ τὸν Ἐγγελον δευτερευόν οὐδὲ δύναται ἡ φιλοσοφία ἐκ τῶν προτέρων νὰ ἀποφαίνηται γνώμην. Τὸ διαφέρον ἡμῖν εἶναι τὸ ὅτι ὁ κόσμος (καὶ ἂν ἐγένετο ἐν χρόνῳ, ἦν ὑπόθεσιν ὁ φιλόσοφος ἀποκρούει) πρέπει πάντως νὰ ἐρμηνευθῆ ὡς ἔξ ἀρχῆς καθωρισμένος ὑπὸ ἐννοιῶν καὶ δὴ κατὰ τρόπον τελολογικόν. Ῥητέον ὅτι παραπλησίαν γνώμην προήνεγκε καὶ ὁ Schopenhauer. Καὶ ἀληθεύει μὲν ὅτι ἡ μετὰ τὸν Ἐγγελον ἀναφανείσα θεωρία τῆς ἀνελίξεως ἐπεχείρησε νὰ ἐρμηνεύσῃ τὸν κόσμον ἄλλως, ἄνευ τῆς βοήθειας τελολογικῶν ἀρχῶν, ἀλλ' ἡ νῦν ἐπιστήμη φαίνεται ἀποκλίνουσα πάλιν πρὸς τὴν ἀπόφασιν τοῦ Ἐγγέλου καὶ τοῦ Schopenhauer, καθ' ἣν ἡ διάρθρωσις τοῦ κόσμου εἰς τὰς παντοίας μορφὰς καὶ ἡ διάκρισις τῆς ζωῆς εἰς τοὺς ποικίλους τύπους προσήκει νὰ ἐξηγηθῆ οὐχὶ φυσικῶς ἀλλὰ μεταφυσικῶς, τουτέστι πρέπει νὰ ἐρμηνευθῆ λογικῶς καὶ τελολογικῶς ὡς προελθοῦσα ἐκ τῶν πρώτων καὶ ἀκροτάτων πάσης ὑπάρξεως αἰτίων.

εἶναι τὰ μέρη τῆς περὶ τὴν φύσιν φιλοσοφίας, ἢ μηχανικὴ καὶ ἡ φυσικὴ καὶ ἡ ὀργανικὴ¹.

10. Η ΜΗΧΑΝΙΚΗ

1. Ἡ φύσις εἶναι ἀντικειμενικότης, τ. ἔ. πολλότης, διάχυσις καὶ διάκρισις (Aussereinandersein) ἐποπτευομένη κατὰ τὴν μορφήν τοῦ χώρου καὶ τοῦ χρόνου. Ὁ δὲ χώρος καὶ ὁ χρόνος νοοῦνται μὲν διὰ τῆς κατηγορίας τῆς ποσότητος ἀλλ' ἔχουσιν ὑπαρξιν ἀντικειμενικὴν². Ὁ χώρος εἶναι πλήθος μερῶν, ἅτινα χωρίζονται μὲν ἀπ' ἀλλήλων ἀλλὰ πάλιν συνάπτονται καθάπερ αἱ μονάδες τοῦ αὐτοῦ ἀριθμοῦ· ἴδιον ἄρα γνώρισμα ἐκείνου εἶναι ἡ διάκρισις καὶ ἡ συνέχεια³. Τὰ μέρη τοῦ χώρου ἀποκλείουσιν ἀλλὰ δὲν αἴρουσιν ἀλλήλα, τουτέστιν ὁ χώρος εἶναι σύγχρονος πολλότης καὶ ἔχει κατ' ἀνάγκην τρεῖς διαστάσεις⁴. Ὁ δὲ χώρος ὁ περιορισμένος καὶ ὑπ' ἄλλων περιεχόμενος εἶναι ὁ τόπος (Ort)⁵. Πρὸς τὸν χώρον ἀντιτίθεται διαλεκτικῶς ὁ χρόνος, ὅστις ἐκδηλοῦται ὡς ἀπόλυτος ἀρνητικότης ἀποκλείουσα τὰ μέρη ἀπ' ἀλλήλων καὶ κατ' ἀκολουθίαν ἀντίκειται πρὸς τὸν χώρον, εἰ καὶ ἔχει τὰ αὐτὰ ἐκεῖνα γνώρισμα τοῦ διασκεδασμοῦ καὶ τῆς συνεχείας. Ἐκάστη στιγμή, ἥτις εἶναι τὸ στοιχεῖον τοῦ χρόνου, τίθεται αἰρομένιον πασῶν τῶν ἄλλων, ἢ δὲ τῶν στιγμῶν τοῦ χρόνου συνέχεια εἶναι οὐδὲν ἄλλο ἢ παρατεταμένος ἀποκλεισμός. (Ὅτιον πρὸς τὸ σύγχρονον τῶν μερῶν τοῦ χώρου

¹ 9, 66 ἐξ. πβλ. καὶ 6, 150.

² Εἶναι σημειώδης ἡ γνώμη τοῦ φιλοσόφου, καθ' ἣν ἡ φύσις ἔχει τὸν χρόνον, κυρίως εἰπεῖν, ὡς τρόπον τοῦ παρόντος, ὡς τὸ «νῦν», ἐνῶ τὸ παρελθὸν καὶ τὸ μέλλον ἀνήκουσι μόνον εἰς τὴν «ὑποκειμενικὴν παράστασιν» καὶ δὴ ἐκεῖνο μὲν ὡς ἀνάμνησις τοῦτο δὲ ὡς φόβος καὶ ἐλπίς. Ἀντὶ τούτων ἡ φύσις ἔχει μόνον τὸν χώρον. Κατ' ἀκολουθίαν δὲ θεωρεῖται ὁ μὲν χρόνος ὡς ἡ «καθολικὴ ὑποκειμενικότης» ὁ δὲ χώρος ὡς ἡ «καθολικὴ ἀντικειμενικότης». (9, 83).

³ Ὁ χώρος εἶναι «ἡ ἀφηρημένη καθολικότης τῆς διακρίσεως», ἐνθα πάντα εὐρίσκονται ἀμέσως παρ' ἀλλήλα· εἶναι ἡ μορφή τῆς ἀδιαφορίας, ἥτις δηλοῖ οὐχὶ μὲν τινα σύνδεσιν ἀλλὰ πάντως τὸ δυνατὸν ἀπείρου συνδέσεως. «Ὁ χώρος εἶναι τὸ μὲν ὅλως ἰδεατὴ παρ' ἀλλήλα ὑπαρξίς, διότι εἶναι διάκρισις, τὸ δὲ πάντῃ συνεχῆς ὑπαρξίς, διότι τὸ διακρινόμενον εἶναι ἀφηρημένον καὶ οὐδεμίαν ἔχει ὀρισμένην διαφορὰν». (9, 70 ἐξ. πβλ. 6, 150 ἐξ.).

⁴ Ἐν τῷ χώρῳ διακρίνεται τὸ ὕψος καὶ τὸ μῆκος καὶ τὸ πλάτος. (9, 73 ἐξ. πβλ. καὶ 6, 151).

⁵ Ὁ τόπος ὅδε εἶναι τὸ ἐ ν θ ἄ δ ε, ἐν ᾧ περὶ συνάπτεται παρόν καὶ τόπος, ἦτοι χρόνος καὶ χώρος. Πᾶς τόπος ἔχει ἄμεσον ἀναφορὰν πρὸς ἕτερον τόπον καὶ διὰ τοῦτο εἶναι μεταβλητός. (9, 87 ἐξ.).

ἀντίκειται ἢ διαδοχὴ τῶν στιγμῶν τοῦ χρόνου· ὁ χρόνος εἶναι Κρόνος καταπίνων τὰ ἴδια αὐτοῦ τέκνα. Τρεῖς δ' εἶναι τοῦ χρόνου αἱ διαστάσεις, τὸ παρελθόν, τὸ παρὸν καὶ τὸ μέλλον¹. ἔξ ὧν τὸ μὲν παρελθὸν δὲν ὑπάρχει ἤδη, τὸ δὲ μέλλον δὲν ὑπάρχει εἰσέτι, τὸ δὲ παρὸν εἶναι ὁ ὑπάρχων χρόνος ἀλλ' ὑπάρχων ὡς ἀφανιζομένη στιγμή², ἦτοι ὡς στιγμή, ἣτις ἅμα γινομένη ἀφανίζεται³.

2. Ἡ σύνθεσις τοῦ χώρου καὶ τοῦ χρόνου εἶναι ἡ κίνησις⁴, ἣς ἡ ἔννοια παράγεται ὡδέ πως· ἕκαστος τόπος (τὸ στοιχεῖον τοῦ χώρου) εἶναι ὅλως ἀδιόριστος καὶ ὡς παντὸς προσδιορισμοῦ ἄμοιρος ἀποκλείει οὐ μόνον τοὺς ἄλλους τόπους ἀλλὰ τρόπον τινὰ καὶ ἑαυτὸν ἀφ' ἑαυτοῦ. Αὕτη δὲ ἡ ἀπόλυτος ἀρνητικότης ὠθεῖ τὸν τόπον ἐκτὸς ἑαυτοῦ, ποιεῖ ἐκεῖνον ἕτερον τρόπον ὡσαύτως ἀδιόριστον. Κατὰ τοιοῦτον τρόπον εἰς τὸν χῶρον εἰσάγεται ἡ ἀρνητικότης τοῦ χρόνου καὶ ἡ ἀτελεύτητος μετάπτωσις ἀπὸ τόπου εἰς τόπον· ἡ περὶ ἣς ὁ λόγος διαδοχὴ τῶν τόπων, ἡ περὶ τὸν τόπον μεταβολὴ καὶ πρόοδος ἐν χρόνῳ, εἶναι ἡ κίνησις. Ἡ βᾶσις καὶ ὁ φορεὺς τῆς κινήσεως, ἦτοι ἡ τὸν χῶρον καὶ χρόνον πληροῦσα οὐσία, εἶναι ἡ ὕλη⁵. Ὅπως δὲ τὸν χῶρον καὶ τὸν χρόνον οὕτω καὶ τὴν ὕλην ἀδυνατοῦμεν νὰ νοήσωμεν ἄλλως ἢ κατὰ τὴν μορφήν τοῦ ποσοῦ. Θεωροῦμεν λοιπὸν τὴν ὕλην ὡς τετμημένην εἰς πολλὰ ποσά, εἰς ὄγκους. Τὰ σώματα ταῦτα, ξένα οἰουδήποτε ποιοτικοῦ καθορισμοῦ, εἶναι ἀδιάφορα ἐν τῷ χρόνῳ καὶ τῷ χῶρῳ, τ. ἔ. ἠρεμοῦσιν ἢ τηροῦσιν τὴν ἐπιγενομένην αὐτοῖς κίνησιν, ἕως οὗ ἀναγκασθῶσιν ὑπ' ἄλλων νὰ

¹ 9, 83.

² Ὁ χρόνος εἶναι ῥοή· «εἶναι τὸ εἶναι, ὅπερ ὑπάρχων δὲν ὑπάρχει καὶ μὴ ὑπάρχων ὑπάρχει, τ. ἔ. εἶναι ἢ ἐποπτευομένη γένεσις». Δὲν εἶναι δὲ διάφορος τῶν ἐν αὐτῷ γινομένων καὶ φθειρομένων· δὲν εἶναι ἀλλότριος τῆς γενέσεως καὶ φθορᾶς ἔχων μόνον τὸ περιεχόμενον γεννητὸν καὶ φθαρτὸν ἀλλὰ τὸ ἐναντίον συμβαίνει: «οὐχὶ ἐν τῷ χρόνῳ γεννῶνται καὶ φθείρονται πάντα ἀλλ' αὐτὸς ὁ χρόνος εἶναι γένεσις καὶ φθορά». (6, 154 ἔξ. 9, 79 ἔξ.).

³ Τὸ συγκεκριμένον παρὸν εἶναι τὸ ἀποτέλεσμα τοῦ παρελθόντος καὶ ὁ φορεὺς τοῦ μέλλοντος. Τὸ δὲ παραμόνιμον καὶ σταθερὸν παρὸν εἶναι ἡ ἀϊδιότης (9, 81 ἔξ.). Πᾶν πραγματικὸν ὑπόκειται εἰς τὸν χρόνον ὡς εἰς δύναμιν· ἐνέχει τὸν χρόνον, διότι ἐμπεριέχει τὴν ἀντίφασιν τοῦ πεπερασμένου καὶ τοῦ φυσικοῦ. Ἡ ἐν χρόνῳ δηλονότι ὑπαρξίς ἐκάστου εἶναι ἡ μορφή, καθ' ἣν ἐμφανίζεται ἡ ἀντίφασις αὐτοῦ. Ἄλλως δ' ὅμως ἔχει ἡ ἔννοια. Αὕτη εἶναι ἄχρονος, διότι ἐν αὐτῇ διαλύεται ἡ ἀντίφασις. «Μόνον τὸ φυσικὸν ὑπόκειται εἰς τὸν χρόνον, καθ' ὅσον εἶναι πεπερασμένον· τὸ ἐναντίον δὲ τὸ ἀληθές, ἡ ἰδέα, τὸ πνεῦμα εἶναι ἀίδιον».

⁴ 6, 160. 9, 88 ἔξ.

⁵ 9, 93 ἔξ. πβλ. καὶ 6, 162.

μεταβάλωσι κατάστασιν¹. Καὶ τὸ μὲν ποσὸν τῆς ὕλης εἶναι ὁ ὄγκος τὸ δὲ ποσὸν τῆς κινήσεως εἶναι ἡ ταχύτης, ἥτις οὐδὲν ἄλλο ἐμφαίνει παρὰ τὴν κατὰ ποσὸν σχέσιν χώρου καὶ χρόνου. Ἡ τῆς ὕλης ἐνέργεια εἶναι τὸ ἐπακολούθημα ἀμφοτέρων τῶν συντελεστῶν, τοῦ τε ὄγκου καὶ τῆς ταχύτητος. Ἐὰν δὲ μέρη τῆς τὸν χώρον καὶ τὸν χρόνον πληρούσης ὕλης εἶναι τὸ μὲν κεχωρισμένα ἀπ' ἀλλήλων τὸ δὲ ἡνωμένα εἰς ἓν συνεχές² ὡς τοιαῦτα ἐνθεν μὲν ἔλκουσιν ἐνθεν δὲ ἀπωθοῦσιν ἀλληλα. "Ἐλξίς καὶ ἀπωσις χαρακτηρίζουσιν ὡσαύτως τὴν ὕλην, ἥς ἡ ὑπαρξίς ἐγκείται ἐν τῷ χωρισμῷ καὶ τῇ συνεχείᾳ τῶν μερῶν". Ἄλλ' ἡ ὕλη εἶναι ἅμα οὐσία ἐκτὸς ἑαυτῆς³ ὑπάρχει δηλονότι κέντρον, ὅπερ ἡ ὕλη ἔχει ἔξω ἑαυτῆς καὶ πρὸς ὃ τείνει νὰ ἐνοηθῇ. Ἡ τάσις δὲ αὕτη εἶναι ἡ καθολικὴ βαρύτης⁴. Τείνουσα αἰεὶ ἡ ὕλη εἰς τὸ ἔξω ἑαυτῆς κέντρον κωλύεται ὑπὸ τῶν μεταξὺ σωμάτων καὶ ἀνθίσταται πρὸς αὐτὰ (πίεσις καὶ ὄσις)⁵· ἐὰν δὲ μὴ κωλύηται, πίπτει ἕνεκα τῆς καθολικῆς βαρύτητος⁶. Ἡ βαρύτης (Schwere) εἶναι τὸ πρῶτον ἐν τῇ φύσει ἀπαντῶν ἴχνος τῆς ὑποκειμενικότητος, ἡ πρώτη ἀπόπειρα τῆς φύσεως ὅπως προέλθῃ ἐκ τοῦ ἀρχῆθεν διασκεδασμοῦ εἰς τὴν εὐκρινῆ ἐνότητα (Fürsichsein), ἥτις ἔσται αὐτῇ τὸ τέλος καὶ ὁ σκοπός. Ὁ χωρισμὸς λοιπὸν καὶ ἡ διάσπασις τῆς ὕλης καθαιρεῖται καὶ ἡ ἐνότης τῶν σωμάτων ἐπιτυγχάνεται διὰ τοῦ κέντρου⁷. Ὅπως ὁ χώρος οὕτω καὶ τὸ σῆμα ἔχει ἀναρίθμητα κέντρα, τ.ἔ. οὐράνια σώματα καὶ ἄστρα, ὧν ἡ μὲν λαμπρότης τέρπει τὴν αἴσθησιν τὸ δὲ μέγα πλῆθος πορίζει τῇ νοήσει τὸ παράδειγμα τῆς κακῆς ἀπειρίας⁸ καὶ τὴν ἐννοίαν τῆς ἀμέτρου ἐκτίσεως τοῦ παντός. Ἐὐὲν εἰς

¹ Ἡ τοιαύτη τῆς ὕλης ιδιότης τοῦ νὰ ἐμμένῃ ἐν τῇ ἡρεμίᾳ ἢ τῇ κινήσει, ἕως οὗ ἀναγκασθῇ ὑπὸ ἐξωτερικῆς αἰτίας νὰ μεταστῇ εἰς τὸ ἐναντίον, εἶναι ἡ λεγομένη ἀδράνεια. (9, 97 ἔξ. 6, 170).

² Ὁ "Ἐγελος δὲν ἐγκρίνει τὴν γνώμην τοῦ Καντίου, καθ' ἣν ἡ ὕλη ἀναλύεται εἰς σύστημα δυνάμεων καὶ σύγκεται ἐκ τῆς ἔλξεως καὶ τῆς ἀπώσεως. Διότι ἀμφοτέραι αἱ δυνάμεις, περὶ ὧν λέγεται ὅτι συναποτελοῦσι τὴν ὕλην, ἀπαιτοῦσιν ἤδη φορέα καὶ προὑποθέτουσιν ἄρα τὴν ὕλην.

³ 6, 165. 9, 120.

⁴ Ἡ πτώσις εἶναι ἡ κίνησις τῆς ὕλης ἢ προερχομένη ἐκ τῆς καθολικῆς βαρύτητος. Ἡ βαρύτης πρόκειται τὸ οὐσιῶδες κώλυμα εἰς τὴν ἀεικινήσιαν, ὃ δὲ ἀφανισμὸς τῆς καθολικῆς βαρύτητος εἶναι ἀδύνατος, διότι αὕτη ταυτίζεται πρὸς τὴν φύσιν τῆς ὕλης. Ὅθεν εἶναι ἀδύνατος ἡ ὑπαρξίς ἀεικινήτου (perpetuum mobile). Ἡ δὲ περὶ τὴν πτώσιν ταχύτης εἶναι σχέσις, καθ' ἣν ὁ χώρος καὶ ὁ χρόνος ἀναφέρονται εἰς ἀλληλα οὐχὶ κατ' ἐξωτερικὸν καὶ τυχαῖον τρόπον ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐσωτερικὴν αὐτῶν φύσιν καὶ ἐννοίαν. (9, 111 ἔξ.).

⁵ 9, 121 ἔξ.

⁶ Οἱ ἀναρίθμητοι ἀστέρες δὲν εἶναι ἀξιοὶ ἰδίου τινὸς θαυμασμοῦ, τὸ δὲ

τὴν νόησιν κατ' ἔξοχὴν ἀξιόλογον καὶ μάλιστα διαφέρον εἶναι ἢ τῶν ὄντων ἀλληλουχία καὶ τάξις. Τοιαύτην τάξιν ἐμφαίνει τὸ ἡλιακὸν σύστημα, οὗ περιφανέστατα μέρη εἶναι οἱ πλανῆται καὶ ἰδίᾳ ὁ τελειότατος πάντων, ἡ γῆ¹. Τὸ ἡλιακὸν σύστημα εἶναι τι εὐτακτον ὄλον, εἶναι ὄργανισμὸς ἔχων ὡς μέρη τὰ εὐμεγέθη ἄστρα. Ἐνταῦθα ὁ κεντρικὸς ἥλιος καὶ οἱ δορυφόροι, οἱ κομηῆται καὶ οἱ πλανῆται εἶναι τὰ τέσσαρα μέρη, ἐν οἷς ἡ Ἰδέα κατὰ λογικὴν ἀνάγκην τελείως ἀναπτύσσεται. Τὰ παντοῖα ταῦτα οὐράνια σώματα συναπαρτίζουν τὸ ἡλιακὸν σύστημα οὐχὶ κατὰ τρόπον φυσικὸν ἀλλὰ κατὰ λογικὴν καὶ μεταφυσικὴν ἀνάγκην. Κινουῦνται δὲ οὐχὶ διὰ τινος ἐξωτερικῆς κεντρομόλου καὶ κεντροφύγος δυνάμεως ἀλλ' ἀμέσως ἐκ λογικῆς καὶ νοητῆς ἀνάγκης². Ἐν ταῖς κινήσεσιν αὐτῶν ἀποκαλύπτεται αὐτὸς ὁ λόγος τοῦ πράγματος³. Λοιπὸν καθωρισμένη κατ' ἔννοιαν καὶ λογικῶς ἀναγκαῖα ἢ τῶν οὐρανίων σωμάτων κινήσεις εἶναι ὅλως ἐλευθέρα. Τὰ οὐράνια σώματα κινουῦνται καὶ περιστρέφονται κατὰ τὴν τῶν παλαιῶν ᾄσειν ὡς οἱ μακάριοι θεοί. Ἐκαστον αὐτῶν εἶναι αὐτοτελὲς καὶ ἔχει χωριστὴν ὑπαρξιν, μόνον δὲ ἢ προσάλληλος τούτων κινήσεις ἐξαγγέλλει τὴν λογικὴν ἐξάρτησιν καὶ μαρτυρεῖ ὅτι πάντα εἶναι μέλη τοῦ αὐτοῦ ὄργανισμοῦ καὶ ὅτι ὡς μέρη μόνον τοῦ ὄλου ἔχουσι σπουδαιότητα καὶ ἀξίαν. Οὕτω τὸ ἡλιακὸν σύστημα δὲν προῆλθε κατὰ μηχανικὴν αἰτίαν ἀλλ' ὑπάρχει ἀμέσως μόνον κατὰ τὴν ἀνάγκην τῆς ἐννοίας⁴. Καὶ τὰ εἰρημένα δὲ τέσσαρα τῶν οὐρανίων σωμάτων εἶδη εἶναι ἀναγκαῖα ὡς τέσσαρα τῆς ἀναπτύξεως τῆς ἐννοίας μέρη. Τὸ σύμπαν ἄρα εἶναι τέλειον καὶ ἀπηρ-

πλήθος αὐτῶν παρέχει τὸ «κακὸν» ἄπειρον καὶ οὐχὶ τὸ ἀληθῶς ὑψηλόν.

¹ 9, 149.

² Τοὺς νόμους τοὺς διέποντας τὴν τροχίαν τῶν πλανητῶν ἀπεκάλυψεν ὁ Κέπλερος καὶ ἔτι μᾶλλον ὁ Νεύτων. Οὗτος ἀνεκέρυξε τὴν ἀρχὴν τῆς παγκοσμίου ἔλξεως καὶ ἐθεμελίωσε δι' ἀποδείξεων τοὺς νόμους ἐκείνου· εἰς τοὺς νόμους τῆς οὐρανοῦ κινήσεως προσέδωκε τὸν τύπον τῆς δυνάμεως καὶ τῆς βαρύτητος. Ὁ δ' Ἐγγελοσ ἐπελάβετο μὲν τῶν ζητημάτων τούτων ἀλλὰ δὲν ἐποιήσατο διεξοδικὴν ἀνάπτυξιν τῶν ἀποδείξεων τῶν νόμων τοῦ Κεπλέρου, ὁμολογεῖ δὲ ὅτι μόνον γενικὰς παρέχει ἐξηγήσεις τοῦ πῶς οἱ θεμελιώδεις νόμοι τῆς ἐλευθέρως κινήσεως εἶναι συναφεῖς πρὸς τὴν ἔννοιαν. (9, 121 ἔξ. πβλ. καὶ 6, 167 ἔξ.).

³ Λογικὴ ἀνάγκη ἐπιβάλλει ὅπως ἐν τῷ ἡλιακῷ συστήματι τὸ μὲν κεντρικὸν σῶμα στρέφεται μόνον περὶ ἑαυτό, οἱ δὲ δορυφόροι περιστρέφονται μόνον περὶ τοὺς ἑαυτῶν πλανήτας, οἱ δὲ πλανῆται ποιῶνται ἀμφοτέρως τὰς περιστροφάς.

⁴ Ὅτι ὁ ἥλιος μόνος ὑπάρχει αὐτόφωτος, δὲν εἶναι καὶ τοῦτο ἀπλή τύχη ἢ φυσικὴ ἀνάγκη ἀλλὰ λογικὴ ἀναγκαιότης.

τισμένον σύστημα τῆς ἑλλόγου σωματικῆς φύσεως· οὐδὲν αὐτοῦ μέρος δύναται νὰ νοηθῆ ἄνευ τῶν ἄλλων¹. Συντόμως δ' εἶπεῖν ὁ Ἐγγελοσ ὑποστηρίζει τὴν τελολογικὴν ἑρμηνείαν καὶ ἀποκρούει πᾶσαν μηχανικὴν τῆς φύσεως ἐξήγησιν· τὴν διάταξιν καὶ τὴν μεταβολὴν τῶν μερῶν τοῦ εὖ ἡρμοσμένου καὶ καλῶσ διηρθρωμένου σύμπαντος παράγει καὶ ἑρμηνεύει ἀμέσως ἐκ τῆς πρώτης καὶ ἑλλόγου τῶν πάντων αἰτίας διὰ τῆς δυνάμεωσ τῆσ «ἐννοίας» καὶ τῆσ λογικῆσ ἀνάγκησ.

11. Η ΦΥΣΙΚΗ

1. Ἐνθ ἡ Μηχανικὴ ἑρευνᾷ τὰσ κατηγορίας τοῦ ποσοῦ καὶ τοῦ μέτρου ἐν τῇ μορφῇ τοῦ χώρου καὶ τοῦ χρόνου, ἡ Φυσικὴ ἐξετάζει τὰσ κατηγορίας τοῦ ποιοῦ καὶ τῆσ ὑπάρξεωσ, τὰσ ἰδιότητες τῆσ ὕλησ τὰσ τε γενικὰσ καὶ τὰσ εἰδικὰσ καὶ τὴν ἑνωσιν ἀμφοτέρων, δι' ὧν ἡ ὕλη καθίσταται ἀτομικὴ. Πρόκειται δηλαδὴ ἐνταῦθα, καθὰ λέγει ὁ Ἐγγελοσ, περὶ τῆσ Φυσικῆσ τῆσ τε γενικῆσ καὶ τῆσ εἰδικῆσ καὶ τῆσ ὀλικῆσ ἀτομικότητοσ². Ἡ βαρεῖα ὕλη, ἣτισ ὑπῆρξεν ὑποκείμενον τῆσ Μηχανικῆσ, ζητεῖ τὸ ἴδιον κέντρον, οἶονεὶ τὸ Ἴγὼ αὐτῆσ, ἐκτὸσ ἑαυτῆσ, εὐρίσκουσα δὲ τοῦτο παύεται οὔσα βαρεῖα καὶ καθίσταται κούρη, δὲν εἶναι πλέον ἐν ἑαυτῇ περιορισμένη καὶ σκοτεινὴ ἀλλ' ἀποκαλύπτεται καὶ ἐκφάνεται. Ἡ ἑκφάνσισ αὐτῆ καὶ ἐκδήλωσισ εἶναι τὸ φῶσ, ἑλαφρὸν καὶ

¹ Ἐνταῦθα ῥητέον ὅτι μόνον τὸ ἡλιακὸν σύστημα ἀνακηρύττεται ὡσ σύστημα πραγματικῆσ λογικότητοσ ἐν τῷ οὐρανῷ, οἱ δὲ λοιποὶ ἀστέρες χαρακτηρίζονται ὡσ «φωτεινὰ ἐξανθήματα», «φωτεινὰ σημεῖα» μὴ δυνάμενα πρὸσ ἐκεῖνα εἰσ σπουδαιότητα νὰ παραβληθῶσι, «τόσον ὀλίγον θαυμαστὰ ὅσον τὸ πλῆθος τῶν μυιῶν». Ἐν δὲ τῷ ἡλιακῷ συστήματι ἐξαίρονται οἱ πλανῆται καὶ ἐκ τούτων πάλιν ἰδίᾳ ἡ γῆ, ἣτισ πρέπει νὰ θεωρηθῆ ὡσ τὸ μόνον ἐνδιαίτημα ἑλλόγων ὄντων, κατ' ἀκολουθίαν δὲ τὸ πνεῦμα τῆσ ἀνθρωπότητοσ ὡσ τὸ «παγκόσμιον πνεῦμα» καὶ ἡ ἱστορία ἐκεῖνησ ὡσ ἱστορία τοῦ σύμπαντοσ.

² 9, 154. Ἡ Φυσικὴ διαιρεῖται εἰσ τρία μέρη. Τὸ μὲν πρῶτον, «Ἡ Φυσικὴ τῆσ γενικῆσ ἀτομικότητοσ», περιέχει τὴν θεωρίαν περὶ τοῦ φωτόσ καὶ τῶν λαμπρῶν οὐρανίων σωμάτων, περὶ τῶν στοιχείων (διακρινομένων ἀπὸ τῶν ἀπλῶν ὕλῶν τῆσ νεωτέρας Χημείασ καὶ νοουμένων κατὰ τὴν μορφήν τῶν ἀρχαίων τεσσάρων στοιχείων) καὶ τῆσ λειτουργίασ αὐτῶν (Μετεωρολογία). Τὸ δὲ δεῦτερον μέρος, «Ἡ Φυσικὴ τῆσ εἰδικῆσ ἀτομικότητοσ», διαλαμβάνει περὶ τοῦ εἰδικοῦ βάρουσ, τῆσ συνοχῆσ, τοῦ ἤχου καὶ τῆσ θερμότητοσ. Τέλοσ δὲ τὸ τρίτον, «Ἡ Φυσικὴ τῆσ ὀλικῆσ ἀτομικότητοσ», πραγματεύεται περὶ τῆσ συστάσεωσ τῶν σωμάτων (μαγνητισμοῦ, κρυσταλλώσεωσ) καὶ τῶν ἰδιαιτέρων ἰδιοτήτων αὐτῶν (φωτόσ καὶ χρωμάτων, ὀσμῆσ καὶ γεύσεωσ, ἡλεκτρικότητοσ) καὶ τῆσ χημικῆσ λειτουργίασ.